

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»

Η ελληνική επενδυτική δραστηριότητα στην Αλβανία
και τη Σερβία (2009-2022)

Δήμητρα – Μαρία Παπαζή

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2022

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political Studies and International Relations

Master Program in
«Governance and Public Policy»

Greek investment activity in Albania and Serbia
(2009-2022)

Dimitra – Maria Papazi

Corinth, September 2022

Η ελληνική επενδυτική δραστηριότητα στην Αλβανία και τη Σερβία (2009-2022)

Σημαντικοί όροι: Δυτικά Βαλκάνια, οικονομική διπλωματία, άμεσες ξένες επενδύσεις, Αλβανία, Σερβία, COVID-19

Περίληψη

Η ελληνική οικονομική διπλωματία προς τα Δυτικά Βαλκάνια έχει ενταθεί κατά την τελευταία 20ετία, γεγονός που αντανακλάται στις ροές των επενδύσεων της Ελλάδας στις γείτονες χώρες. Ιδιαίτερα στις χώρες της Αλβανίας και της Σερβίας, η Ελλάδα έχει επενδύσει, με το πέρασμα των χρόνων, πολύ μεγάλο κεφάλαιο. Συγκεκριμένα, τα Γραφεία Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων των Πρεσβειών της Ελλάδας στα Τίρανα και το Βελιγράδι, αντίστοιχα, παρέχουν σημαντικά στοιχεία για την πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία και τη Σερβία. Βέβαια, μια ενδελεχής και επισταμένη ανασκόπηση των σχετικών βιβλιογραφικών δεδομένων αποδεικνύει ότι οι εν λόγω επενδύσεις της χώρας μας υφίστανται διακυμάνσεις, πράγμα που σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί αποτέλεσμα της εσωτερικής κρίσης της επενδύτριας χώρας, δηλαδή (εν προκειμένω) της Ελλάδας. Η παρούσα μελέτη, λοιπόν, βασίζεται στα στοιχεία των προαναφερθέντων Γραφείων και σε μελέτες οικονομικών επιστημόνων και αρθρογράφων, ενώ επικεντρώνεται στη πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία και τη Σερβία, κατά τα έτη 2009-2015, 2016-2019 και 2020-2022. Επίσης, εξετάζει τις επιπτώσεις που είχε η εμφάνιση της πανδημίας COVID-19 στην πορεία των ελληνικών επενδύσεων, που όπως θα δειχθεί επηρέασε, ως ένα βαθμό, τις οικονομικές δραστηριότητες σε εσωτερικό και εξωτερικό, όπως όλες οι κρίσεις που έχουν ανακύψει κατά καιρούς, παγκοσμίως. Τέλος, όλα τα υπό εξέταση δεδομένα, τα οποία πρόκειται να αναδειχθούν μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, θα οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι οι ελληνικές επενδύσεις, στις υπό εξέταση χώρες, παρουσιάζουν διακυμάνσεις από το 2009 έως σήμερα. Συγχρόνως, πρόκειται να αποδειχθεί πως οι οικονομικοί δεσμοί Ελλάδας – Αλβανίας και Ελλάδας – Σερβίας είναι ισχυροί, ενώ από τη συνεργασία τους προκύπτουν αμφίδρομα οφέλη.

Greek investment activity in Albania and Serbia (2009-2022)

Keywords: Western Balkans, economic diplomacy, foreign direct investment, Albania, Serbia, COVID-19

Abstract

Greek economic diplomacy towards the Western Balkans has been intense for the last 20 years. The above is reflected in Greece's investment flows to neighboring countries. Especially in the countries of Albania and Serbia, Greece has invested, over the years, a lot of capital. There are data on the course of Greek investments in Albania and Serbia, provided by the Office of Economic and Commercial Affairs of the Embassies of Greece in Tirana and Belgrade, respectively. A fluctuation of investments is observed, and in many periods it is a result of the internal crisis of the investing country, Greece. The present study is based on the data of the Offices mentioned above and on studies by economists and columnists. It focuses on Greek investments in Albania and Serbia during 2009-2015, 2016-2019 and 2020-2022. It also studies the effects of the COVID-19 pandemic's emergence on the Greek investments, which, as will be shown, affected, to a certain extent, the events, like all the crises that have occurred worldwide. A bibliographic review will conclude that Greek investments in the countries under consideration fluctuated from 2009 to the present day and that Greece-Albania and Greece-Serbia ties are strong and with mutual benefits of cooperation.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του/ης συγγραφέα/ως και ο/η επιβλέπων/ουσα, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο/Η δηλών/ούσα

Παπαζή Δήμητρα - Μαρία
(Υπογραφή)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	iii
Abstract	iv
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	8
2.1 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία, κατά τα έτη 2009 – 2015	8
2.2 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία, κατά τα έτη 2016 – 2019	13
2.3 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία, κατά τα έτη 2020 – 2022	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	19
3.1 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία, κατά τα έτη 2009 – 2015.....	19
3.2 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία, κατά τα έτη 2016 – 2019	22
3.3 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία, κατά τα έτη 2020 – 2022	25
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	29
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	34

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα Δυτικά Βαλκάνια αποτελούνται από τις εξής 6 χώρες: την Αλβανία, τη Βοσνία – Ερζεγοβίνη, τη Βόρεια Μακεδονία¹, το Κόσοβο, το Μαυροβούνιο και τη Σερβία, ενώ ο πληθυσμός της περιοχής ανέρχεται περίπου στα 20 εκατομμύρια και το ΑΕΠ της περίπου στα 80 δις €. Οι άστοχες εξωτερικές πολιτικές, σε συνδυασμό με τη χρόνια εσωτερική και οικονομική αστάθεια ως απόρροια της κατάρρευσης του υπαρκτού Σοσιαλισμού, προκάλεσε στην ευρύτερη περιοχή μια δημοσιονομική και κοινωνική καχεξία, πλήττοντας έτσι σοβαρά το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων. Συγκεκριμένα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στα Δυτικά Βαλκάνια αγγίζει κατά μέσο όρο μόλις το ¼ του επιπέδου των πλουσιότερων μελών της ΕΕ στη Δυτική Ευρώπη (Sanfey και Milatovic, 2018:3).

Το δυστοπικό αυτό οικονομικό τοπίο, ωστόσο, όπως είχε από καιρό διαμορφωθεί στα Δυτικά Βαλκάνια, εν καιρώ μετατράπηκε σε ισχυρό κίνητρο επενδυτικών δραστηριοτήτων στην περιοχή, με πλέον επωφελούμενη χώρα την Ελλάδα. Η γεωγραφική γειννίαση, η χαμηλή ισοτιμία των εθνικών νομισμάτων με το €, ο αποπληθωρισμός και η δυνατότητα εύρεσης φθηνού εργατικού δυναμικού αποτέλεσαν αναμφίβολα σημαντικούς παράγοντες προώθησης ελληνικών κεφαλαίων προς τις επενδυτικές αγορές των Δυτικών Βαλκανίων. Ταυτόχρονα, οι φορολογικές απαλλαγές, η έλλειψη δασμολογίων και ποσοτώσεων, η κρατικοποίηση τοπικών επιχειρήσεων, αλλά και η δημιουργία κοινοπραξιών (joint ventures), ενίσχυσαν το ενδιαφέρον των Ελλήνων επενδυτών προς τους βορειοδυτικούς γείτονές τους. Βέβαια, παθογένειες του οικονομικού και πολιτικού «τοπίου» σε Βαλκάνια και Ελλάδα, όπως η ελαστική κρατική εποπτεία, η απουσία αυστηρών όρων και προϋποθέσεων (τουλάχιστον παλιότερα) και η «ίδρυση» offshore εταιρειών σε «φορολογικούς παράδεισους» για την αποφυγή των φορολογικών υποχρεώσεων, ενθάρρυναν εξίσου την ελληνική επενδυτική δραστηριοποίηση στη χερσόνησο του Αίμου, μικρών και μεγάλων επιχειρήσεων, ανεξαρτήτως αποτελεσμάτων (Bitzenis, 2005).

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να παρουσιάσει την ελληνική οικονομική διπλωματία προς τα Δυτικά Βαλκάνια, και συγκεκριμένα, προς την Αλβανία και τη Σερβία. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να αναδειχθεί η πορεία της ελληνικής επενδυτικής δραστηριότητας στις εν λόγω χώρες από το 2009 έως το 2022. Για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός, ακολουθείται βιβλιογραφική ανασκόπηση βασισμένη σε επίσημες υπηρεσίες διακρατικών

---

¹ Η νέα ονομασία της άλλοτε ΠΓΔΜ υιοθετήθηκε επισήμως από τις 12/02/2019.

διπλωματικών ενδιαφερόντων, σε έγκυρες δημοσιογραφικές έρευνες και σε μελέτες εξειδικευμένων επιστημόνων σε ζητήματα της οικονομικής διπλωματίας στα Δυτικά Βαλκάνια. Επιπλέον, θα παρατεθούν λεπτομερή οικονομικά δεδομένα, ενώ θα επισημανθούν και οι τομείς εισδοχής – αποδοχής των επενδυτικών κεφαλαίων.

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω, η μελέτη χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Το Κεφάλαιο 1 παρουσιάζει τη γενική εικόνα της ελληνικής οικονομικής διπλωματίας στα Δυτικά Βαλκάνια, παραθέτοντας οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά στοιχεία. Το Κεφάλαιο 2 χωρίζεται σε τρία υποκεφάλαια και παρουσιάζει τη πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία κατά τις περιόδους 2009 – 2015, 2016 – 2019 και 2020 – 2022. Εν συνεχεία, το Κεφάλαιο 3 παρουσιάζει τη πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία κατά τις περιόδους 2009 – 2015, 2016 – 2019 και 2020 – 2022. Στο τέλος, ακολουθούν τα Συμπεράσματα της μελέτης και η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για τη περάτωσή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ελληνική οικονομική διπλωματία στα Δυτικά Βαλκάνια (2009-2022) – Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά στοιχεία

Μετά την έναρξη της κρίσης, οι ροές άμεσων ξένων επενδύσεων μειώθηκαν, ως σύμπτωμα, λίγο – πολύ, μιας αλυσιδωτής οικονομικής αντίδρασης πανευρωπαϊκών και διατλαντικών διαστάσεων: οι άμεσες ξένες επενδύσεις στα Δυτικά Βαλκάνια προέρχονταν κυρίως από τις ανεπτυγμένες χώρες, όπου η κρίση ξεκίνησε το 2007 και βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη το 2008 (Jeleva, 2012:41).

Έτσι, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 καθώς και η κρίση στη Ζώνη του € που ακολούθησε, επηρέασε σημαντικά την περιοχή. Μάλιστα, οι ελληνικές ροές άμεσων ξένων επενδύσεων, από μόνες τους, και η μείωση της ζήτησης για εξαγωγές από τους ελληνικούς κρατικούς και επιχειρηματικούς κύκλους οδήγησε τις υπόλοιπες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων που διατηρούσαν χρόνιες οικονομικές συνεργασίες με την Ελλάδα, εξίσου σε ύφεση. Η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας δεν ήταν, βέβαια, ο μοναδικός καθοριστικός παράγοντας, αλλά διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο, λόγω της ισχυρής αυτής επενδυτικής παρουσίας της χώρας μας στα γειτονικά της κράτη (Κορρα, 2018:61).

Από το 2001-2011, η Ελλάδα βρισκόμενη σε μια «τροχιά» άνευ προηγουμένου ανάπτυξης, αλλά και προς το τέλος της ίδιας δεκαετίας, όταν καλούμενη να αντιμετωπίσει ένα μη βιώσιμο πια εξωτερικό χρέος, άρχισε να μειώνει τις εξωτερικές της δαπάνες σταθερά, όμως σταδιακά (αφού πολλές επενδύσεις της εκκρεμούσαν ακόμα, ενώ η οικονομική εποπτεία της χώρας δεν ήταν ακόμη πολύ αυστηρή). Ακόμα και μετά την προσφυγή στο ΔΝΤ οι ελληνικές ΑΞΕ σημείωσαν αύξηση στις τηλεπικοινωνίες, τις τράπεζες, την ενέργεια, τον χάλυβα, το τσιμέντο, τα τρόφιμα, τα ενδύματα και το λιανικό εμπόριο (Κορρα, 2018:59).

Συγκεκριμένα, οι ελληνικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια ήταν από τους μεγαλύτερους επενδυτές, με την Ελλάδα να έχει το ρόλο ισχυρού περιφερειακού παράγοντα, αφού το συνολικό ελληνικό επενδυτικό κεφάλαιο ξεπερνούσε τα 15 δις € (Papadimitriou και Pistikou, 2014:53).

Εντούτοις, οι αριθμοί δεν αντιπροσώπευαν πάντα την πραγματικότητα, ούτε αποτελούσαν ουσιαστικές ενδείξεις οικονομικής αρωγής των Βαλκανίων. Είναι ενδεικτικό ότι από τις χιλιάδες των δηλωμένων ελληνικών επιχειρήσεων, ένα μικρό ποσοστό παρέμενε

παραγωγικό και προσοδοφόρο, ακόμη και στα χρόνια των «ατέρμονων» ελληνικών δαπανών (Bitzenis, 2005).

Η υψηλή αλληλεξάρτηση των περισσότερων χωρών των Δυτικών Βαλκανίων από την ΕΕ, η κρίση στην ΕΕ και στην Ευρωζώνη, και ιδιαίτερα η κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας, είχε αρνητικό αντίκτυπο στις οικονομίες της περιοχής (Panagiotou, 2012:11, Barlett και Prica, 2013:373).

Επιπλέον επιβαρυντικός παράγοντας, όμως, υπήρξε το γεγονός ότι επρόκειτο για οικονομίες ήδη αποδυναμωμένες από τις επιπτώσεις της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης στο εξωτερικό εμπόριο. Εξίσου επιβαρυντική υπήρξε η πτωτική πορεία των εισροών άμεσων ξένων επενδύσεων, καθώς και των εμβασμάτων (Barlett και Prica, 2013:367).

Ειδικότερα, το 2008 οι ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις αντιπροσώπευαν πάνω από το 30% των συνολικών επενδύσεων στην Αλβανία και το 15% στη Σερβία. Οι ελληνικές επενδυτικές δραστηριότητες αφορούσαν τις υποδομές, τις υπηρεσίες, τις τράπεζες, τις τηλεπικοινωνίες, τα τρόφιμα και τα ποτά, τη βαριά βιομηχανία και τα φαρμακευτικά προϊόντα. Πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι η μείωση στις ελληνικές ροές άμεσων ξένων επενδύσεων στα Δυτικά Βαλκάνια δεν παρουσιάστηκε μόνο κατά την περίοδο της κρίσης – ως συνέπιά της – αλλά προϋπήρχε. Συγκεκριμένα, οι ελληνικές επενδύσεις στη Σερβία για τα έτη 2008-2009, ακριβώς δηλαδή πριν το ξέσπασμα της οικονομικής ύφεσης, ανήλθαν σε περίπου 46 εκατομμύρια €, πολύ κάτω από τα 336 εκατομμύρια € των επενδύσεων του 2007 (Panagiotou, 2012:1-2,9, Ο' Brennan, 2013:40-41).

Μέχρι το 2010, συγκεκριμένα, οι ελληνικές επιχειρήσεις είχαν αποεπενδύσει σχεδόν 1,3 δις € στην περιοχή. Ανεξαρτήτως, όμως, της ελληνικής επενδυτικής «νωθρότητας», ήδη από το 2008 και μέχρι να ενεργοποιηθεί ξανά το «γρανάζι» της παγκόσμιας οικονομίας (αρχής γενησμένης από τις ΗΠΑ) το 2011, τα Δυτικά Βαλκάνια ήταν εκτεθειμένα στη διεθνή κρίση, οπότε ήρθαν αντιμέτωπα με την αύξηση των ποσοστών ανεργίας, τη μείωση των επενδύσεων, την πτώση της βιομηχανικής παραγωγής και την αύξηση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (Panagiotou, 2012:1-2,9, Ο' Brennan, 2013:40-41).

Η βαρύνουσα σημασία ελληνική επιρροή στα Δυτικά Βαλκάνια κατά τη περίοδο 2009-2015 μειώθηκε λόγω της σύμπτωσης δύο παραγόντων, ενός οικονομικού, αλλά και ενός διπλωματικού: δηλαδή, του αντικτύπου της οικονομικής κρίσης και της εμφάνισης

προβλημάτων στις σχέσεις της χώρας με ορισμένους από τους βόρειους γείτονές της. Συνέπεια, μάλιστα, της οικονομικής κρίσης και της αυστηρής δημοσιονομικής εποπτείας στην οποία περιήλθε η ελληνική κυβέρνηση και η ελληνική κοινωνία, ήταν να ακολουθηθεί μια πολιτική γενικών περικοπών σε δημόσιο και ιδιωτικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένων φυσικά και των ΑΞΕ στα Δυτικά Βαλκάνια, από τα μέσα του 2016 και μετά, με αποτέλεσμα η οικονομική επιρροή της χώρας στην περιοχή να συνεχίσει τη συρρίκνωσή της.

Το δημοσιονομικό έλλειμμα στην Ελλάδα, το 2009, έφτασε το 15,1% του ΑΕΠ, ποσοστό πέντε φορές μεγαλύτερο από το μέγιστο επιτρεπόμενο που προβλέπουν οι κανόνες της ΕΕ. Το χρέος της χώρας έφτασε επίσης τα 300 δις €, ένα ποσό το οποίο αντιστοιχούσε στο 126,7% του ΑΕΠ, υπερβαίνοντας δυο φορές το όριο της Ευρωζώνης. Οι κρατικές πιστοληπτικές δαπάνες έφτασαν στα ύψη, οδηγώντας την Ελλάδα σε έναν εκρηκτικό συνδυασμό διπλού προϋπολογισμού και ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Έτσι, για να αποφευχθεί η οικονομική κατάρρευση και η έξοδος από την Ευρωζώνη, νομοθετήθηκαν 12 πακέτα λιτότητας από το Ελληνικό Κοινοβούλιο κατά τη περίοδο 2010-2015. Επιπλέον, εφαρμόστηκαν τρία προγράμματα δημοσιονομικής εξυγίανσης, όπου οι κρατικές δαπάνες μειώθηκαν κατά 26,2% μεταξύ 2009 και 2015, φτάνοντας δηλαδή από τα 128,5 δις € στα 94,9 δις € (Panagiotou και Tzifakis, 2021:66,69-70,72-74).

Η κατάρρευση της ελληνικής οικονομίας ανέτρεψε σε μεγάλο βαθμό τα επιτεύγματα και την πρόοδο των δύο προηγούμενων δεκαετιών, όπου η Ελλάδα είχε αναπτύξει μια πολύ δυναμική οικονομική σχέση με τις περισσότερες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Μετά από χρόνια σταθερής ανάπτυξης, οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ Ελλάδας και Δυτικών Βαλκανίων μειώθηκαν κατά 37,3%, μεταξύ 2008-2015, αφού η κρίση στην ελληνική οικονομία είχε πολύ βαθύ και αρνητικό αντίκτυπο στις ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις στα Δυτικά Βαλκάνια (Panagiotou και Tzifakis, 2021:66,69-70,72-74).

Από τη σκοπιά των βαλκανικών χωρών, πάλι, η Ελλάδα ήταν μια σημαντική πηγή άμεσων ξένων επενδύσεων, αλλά όχι η μεγαλύτερη: αντιπροσώπευε το 6% των εισερχόμενων, από τις βαλκανικές χώρες, άμεσων ξένων επενδύσεων. Μάλιστα, από το 2011-2015, αρκετές ελληνικές επιχειρήσεις αποχώρησαν από τα Βαλκάνια και τα ελληνικά επενδυμένα κεφάλαια μειώθηκαν συνολικά κατά 32,5%, αφήνοντας τον χώρο σε άλλης εθνικότητας επιχειρηματίες να πρωταγωνιστήσουν. Οι ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις μειώθηκαν από τα 17,3 δις € το 2011 στα 8,1 δις € το 2015, δηλαδή, σε ποσοστό της τάξεως του 53% (Κορρα, 2018:60,62).

Το 2015, οι σχέσεις της Ελλάδος με τους γείτονές της πέρασαν κρίση, ειδικά μετά τις πολωμένες και χωρίς αποτέλεσμα, διαπραγματεύσεις μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των δανειστών της. Αδυνατώντας, έτσι, να εκπληρώσει τις δανειοληπτικές της υποχρεώσεις προς τους ευρωπαϊκούς και διεθνείς φορείς δανεισμού, αναγκάστηκε να αποχωρήσει από τις οικονομικές δραστηριοποιήσεις της και να εγκαταλείψει (προσωρινά, τουλάχιστον) τις επενδυτικές της «βλέψεις» στα Δυτικά Βαλκάνια. Το εμπόριο ανέκαμψε, εν τελεί, μετά το 2016, ωστόσο οι επενδύσεις δεν βρίσκονταν ακόμα σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Η μείωση των ΑΞΕ άλλαξε το προφίλ της Ελλάδας ως εμπορικού και επενδυτικού εταίρου, ενώ παράλληλα έπληξε την αξιοπιστία και την οικονομική σημασία της, «σπρώχνοντάς» την στο περιθώριο των εξελίξεων. Την ίδια εποχή τα σχόλια για την Ελλάδα ήταν τόσο επικριτικά, ώστε αφορούσαν ακόμα και στην ηθική αξιοπρέπεια του λαού της, καταλήγοντας στον χαρακτηρισμό του ως διεφθαρμένου. Στις δημόσιες συζητήσεις, η Ελλάδα μετατράπηκε από ένα παράδειγμα προς μίμηση για τις υπόλοιπες βαλκανικές χώρες, αφού είχε καταφέρει να ενσωματωθεί ομαλά στις ευρω – ατλαντικές δομές, σε μια χώρα αντιπρότυπο, άξια περιφρόνησης και χλευασμού. Ο αποτυχημένος «εξευρωπαϊσμός» της Ελλάδας, επέτεινε τη στασιμότητα των ενταξιακών διαπραγματεύσεων των χωρών της Δυτικής Βαλκανικής Χερσονήσου στην ΕΕ και μείωσε τις προοπτικές τους, εξαιτίας μιας αμφίπλευρης απροθυμίας και εγκατάλειψης των επικοινωνιακών προσπαθειών. Ιδιαίτερα, οι Βαλκάνιοι πολιτικοί ιθύνοντες, όχι αδικαιολόγητα, έστρεψαν την απογοήτευσή τους στην Ελλάδα αλλά και από την πλευρά της, η Ελλάδα επιδιδόμενη σε έναν αγώνα αποτροπής της διαγραφόμενης τραπεζικής της χρεοκοπίας και αποσόβησης της εξόδου της από την Ευρωζώνη, αμέλησε να συντηρήσει τις σχέσεις της με τους γείτονές της, διατηρώντας την επιρροή της στα Βαλκάνια, αφού δεν ήταν σε θέση να λειτουργεί ως χορηγός αναπτυξιακής βοήθειας (Panagiotou και Tzifakis, 2022:5,6,18,23, Panagiotou και Tzifakis, 2021:72-73).

Σχετικά με την τραπεζική παρουσία της Ελλάδας στα Δυτικά Βαλκάνια, οι τράπεζες της Ελλάδας κατείχαν σημαντικό επενδυτικό ρόλο στην περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων. Συγκεκριμένα, μέχρι το 2008, οι ελληνικές τράπεζες αντιπροσώπευαν το 25% του συνόλου των τραπεζικών περιουσιακών στοιχείων στην Αλβανία και το 15% στη Σερβία, και μέχρι το 2009 οι ελληνικές συστημικές τράπεζες είχαν ανοίξει 3050 υποκαταστήματα στη Νοτιοανατολική Ευρώπη με 43.184 άτομα προσωπικό (Korpa, 2018:60,62).

Συγκεντρωτικά, το 2011 οι άμεσες ξένες επενδύσεις της Ελλάδας στην ίδια επικράτεια σημείωσαν σημαντική μείωση, φτάνοντας τα 17,5 εκατομμύρια €. Η μείωση φάνηκε και στις επενδυτικές μετοχές. Μέχρι το 2014, ωστόσο, οι επενδύσεις είχαν ανακάμψει σημαντικά, φτάνοντας τα 133,1 εκατομμύρια €. Η ίδια τάση ήταν εμφανής στις επενδυτικές μετοχές, οι οποίες άρχισαν να μειώνονται μετά το 2010, έως ότου καταγράφηκε σύντομη ανάκαμψη το 2014. Τόσο, λοιπόν, οι ροές επενδύσεων προς το εξωτερικό, όσο και η αγορά μετοχικών κεφαλαίων σε επιχειρήσεις των Δυτικών Βαλκανίων επηρεάστηκαν από την οικονομική ύφεση και την αστάθεια του 2015. Εντούτοις, ακόμα και το 2015, εν μέσω σκληρής λιτότητας, οι ελληνικές τράπεζες συγκράτησαν ένα διόλου ευκαταφρόνητο μερίδιο της τάξεως του 16% στο σύνολο των τραπεζικών περιουσιακών στοιχείων στην Αλβανία και 14% στη Σερβία. Ωστόσο, έως το 2018 οι ροές ΑΞΕ μειώθηκαν σε -163 εκατομμύρια €, ενώ το 2019 ήταν η πρώτη χρονιά που καταγράφηκε μερική ανάκαμψη των ΑΞΕ, αλλά σε χαμηλότερα επίπεδα από τα αντίστοιχα προ κρίσης. Τέλος, τα αποθέματα ΑΞΕ μειώθηκαν σταθερά μεταξύ 2014-2019, υποχωρώντας από 2.559 εκατομμύρια € σε 638 εκατομμύρια € (Panagiotou και Tzifakis, 2022:33-34).

Με το ξέσπασμα της πανδημίας COVID-19, το 2020, οι κυβερνήσεις σε όλες τις χώρες του κόσμου έλαβαν μέτρα, ώστε να περιορίσουν την εξάπλωσή της. Το ίδιο συνέβη και στις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Τα μέτρα που λήφθηκαν στην περιοχή δεν διέφεραν από αυτά που έλαβε η ΕΕ, αφού εφαρμόστηκαν σοβαροί περιορισμοί όσον αφορά τις ατομικές ελευθερίες (Tzifakis, 2020:197).

Η πανδημία COVID-19 ανέτρεψε τον τρόπο λειτουργίας των κρατών, καθώς και τις πολιτικές διαδικασίες, τόσο στα Δυτικά Βαλκάνια και την ΕΕ, όσο και εκτός Ευρώπης (Tzifakis, 2020:199, 203). Επομένως, επηρέασε και τις ροές ΑΞΕ μέσω του περιορισμού των μετακινήσεων και των συναλλαγών. Σε ό, τι αφορά στην οικονομική διπλωματία της Ελλάδας, οι εξαγωγές της συρρικνωθήκαν κατά 22% μεταξύ 2019 και 2020, ενώ οι εισαγωγές παρουσίασαν μικρότερη πτώση (Panagiotou και Tzifakis, 2022:23).

Η πανδημία, λοιπόν, άλλαξε την οικονομική στρατηγική των χωρών, όμως δεν εξαφανίστηκαν οι ευκαιρίες. Ιδιαίτερα, στα Δυτικά Βαλκάνια απορροφήθηκαν μεγάλα κεφάλαια χρηματοδότησης (naftemporiki, 2021). Τέλος, η σταδιακή άρση των σκληρών κοινωνικών και υγειονομικών μέτρων διαγράφει θετικές προοπτικές για το μέλλον, αφού οι επενδυτικές τάσεις της προ-COVID-19 εποχής δείχνουν να επανέρχονται (Panagiotou και Tzifakis, 2022:44).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ελληνική οικονομική διπλωματία διέθετε ανέκαθεν ισχυρή παρουσία στην Αλβανία. Η Ελλάδα αποτελώντας αρωγό της γείτονας της χώρας στην πορεία προς την οικονομική ανάπτυξή της έχει προωθήσει εκατομμύρια € σε επενδυτικά κεφάλαια προς την Αλβανία. Το δεύτερο κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις περιόδους, κατά συνέπεια σε τρία υποκεφάλαια, διακρίνοντας την επενδυτική δραστηριότητα της Ελλάδας στην Αλβανία σε τρεις μεγάλες περιόδους. Το πρώτο υποκεφάλαιο αφορά τις ελληνικές επενδύσεις στη γειτονική χώρα κατά τα έτη 2009 – 2015 , το δεύτερο υποκεφάλαιο αφορά τις ελληνικές επενδύσεις κατά τα έτη 2016 – 2019 και το τρίτο υποκεφάλαιο αφορά τις ελληνικές επενδύσεις κατά τα έτη 2020 – 2022.

2.1 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία, κατά τα έτη 2009 – 2015

Για να μπορέσει να καταστεί πλήρως σαφής η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία από το 2009 και έπειτα, οι διακυμάνσεις, οι άνοδοι και οι κάθοδοί της, δίνονται ορισμένα στοιχεία που αρχίσαν να καταγράφονται από το 2008.

Οι ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις ήταν ιδιαίτερα σημαντικές για την Αλβανία, αντιπροσωπεύοντας μόνο το 2008 το 34% των συνολικών επενδύσεων στην Αλβανία (O'Brennan, 2013:41). Την ίδια εποχή, η Ελλάδα κατείχε σχεδόν το 27% επί του συνόλου των ξένων επενδύσεων στην περιοχή, καθώς 270 ελληνικές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων, δραστηριοποιούνταν πλέον στην τηλεπικοινωνία, τις εμπορικές τράπεζες, τις κατασκευές, το εμπόριο καπνού, το εμπόριο πετρελαίου, τη κλωστοϋφαντουργία, τα τρόφιμα. Στον τραπεζικό τομέα, από την άλλη, παρατηρούμε την επενδυτική παρουσία των εξής τραπεζών: Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, Εμπορική Τράπεζα/Eurobank, Τράπεζα Πειραιώς και Alpha Bank. Όσον αφορά τον τομέα των κατασκευών, οι ελληνικές εταιρείες κατείχαν ποσοστό 30-40% της εγχώριας αγοράς και δραστηριοποιούνταν οι εξής: ΔΙΕΚΑΤ ΑΕ, ΓΕΚ ΤΕΡΝΑ, Ατέρμων, Alpha Delta ΕΠΕ, Εγνατία ΑΕ, κ.α. (Τσακίρη, 2008:4).

Η Αλβανία, βέβαια, παρουσίασε αργούς ρυθμούς ανάπτυξης, 3,3% από 7,5% το 2008, αλλά επηρεάστηκε λιγότερο από την κρίση λόγω του χαμηλού όγκου των αλβανικών εξαγωγών

και του συγκριτικά περιορισμένου βαθμού ένταξης στη διεθνή οικονομία (Panagiotou, 2012:2). Η Αλβανία, συγκεκριμένα, ήταν η λιγότερο ενσωματωμένη χώρα στην οικονομία της Ευρωζώνης και επομένως δεν γινόταν να επηρεαστεί σε τόσο μεγάλο βαθμό από τις επιπτώσεις της παγκόσμιας κρίσης το 2008-2009 (Barlett και Prica,2013:379).

Οι ελληνικές ροές άμεσων ξένων επενδύσεων έφτασαν το 2009 τα 139 εκατομμύρια €. Όπως μας πληροφορούν οι Panagiotou και Tzifakis, οι ελληνικές εταιρείες δραστηριοποιούνταν σε διάφορους τομείς, όπως τηλεπικοινωνίες (Cosmote, Vodafone), κατασκευές (TITAN, Σιδενόρ), βιομηχανίες τροφίμων και ποτών (Atlas, ΕΛΚΑ, ΑΜΙΤΑ), νομικές και συμβουλευτικές εταιρείες (Ρόκας, Euroconsultants), εταιρείες κάλυψης ενεργειακών αναγκών (Hellenic Petroleum), μεταφορές (Neoplan). Η Τράπεζα Πειραιώς είχε, από το 2000-2012, 56 καταστήματα στην Αλβανία, αλλά μειώθηκαν μετά το 2013, φτάνοντας τελικά τα 35 το 2018 (Panagiotou και Tzifakis, 2022:18,37).

Η μείωση των εσόδων από ξένες επενδύσεις προκάλεσε σοβαρές δυσκολίες στην εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων, το οποίο ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2009 ήταν 60% για την Αλβανία (Panagiotou, 2012:6).

Συγκεκριμένα, οι ελληνικές επενδυτικές ροές προς την Αλβανία συρρικνώθηκαν κατά 59% μεταξύ 2009 και 2010 (από 135 εκατομμύρια € σε 55 εκατομμύρια €) και συνέχισαν την περεταίρω συρρίκνωσή τους, φτάνοντας το 2013 στο -1 εκατομμύρια € (Panagiotou και Tzifakis, 2022:39).

Οι ελληνικές τράπεζες το 2010 ήλεγχαν το 23,4% του ενεργητικού τραπεζικού τομέα, ποσοστό που μεταφράζεται χρηματικά σε 1,7 δις €, αλλά και το 20,6% της αξίας των καταθέσεων. Στην Αλβανία, κατά την πρώτη δεκαετία του 2000 υπήρχαν υποκαταστήματα της Alpha Bank, της Τράπεζας Πειραιώς, της Εθνικής Τράπεζας, και της Eurobank (Taxheaven, 2011:1,2).

Μέχρι το 2010, η χώρα μας ήταν η πρώτη σε ΑΞΕ/stock στην εν λόγω χώρα. Το 2011, ωστόσο, βρέθηκε να ακολουθεί τον Καναδά με ποσοστό 17,3% στο σύνολο των ΑΞΕ (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2013:53). Έτσι, το 2010, οι ελληνικές επενδύσεις στην Αλβανία αντιστοιχούσαν σε 601,05 εκατομμύρια €, ενώ το 2011 έπεσαν στα 507,45 εκατομμύρια €. Το 2012 παρουσιάστηκε αύξηση 54,11%, που αντιστοιχούσε σε 782,01 εκατομμύρια €, μια αυξητική τάση που συνεχίστηκε και το 2013, οπότε σημειώθηκε αύξηση της τάξεως του 39,10%, που αντιστοιχούσε σε 1.087,75 εκατομμύρια €. Συγκεκριμένα, τα ποσοστά ελληνικών άμεσων ξένων επενδύσεων (stock) στην Αλβανία

από το 2010-2013 ήταν: το 2010 24,67%, το 2011 14,93%, το 2012 20,09% και το 2013 25,98% (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2015:56).

Η ανάπτυξη των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Αλβανία αν και είχε αυξητική τάση, παρουσίασε διακυμάνσεις που επηρεάζονταν είτε από τα εσωτερικά προβλήματα είτε από το διεθνές οικονομικό τοπίο. Με βάση τα αναθεωρημένα στοιχεία του 2013, η Ελλάδα κατείχε το 26% των αποθεμάτων άμεσων ξένων επενδύσεων (stock) στην Αλβανία. Στο διάστημα 2012-2013 οι ελληνικές επενδύσεις αυξήθηκαν ξεπερνώντας, στο τέλος του 2013, το ¼ του συνόλου των αποθεμάτων άμεσων ξένων επενδύσεων (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2014:2-4).

Με το πέρασμα του χρόνου, ιδιαίτερα, οι Έλληνες επενδυτές φαίνεται πως προσπαθούσαν να βρουν τρόπους να αυξήσουν ολοένα και περισσότερο τα κεφάλαιά τους. Για αυτόν τον λόγο, είτε έπαιρναν δάνεια από τις μητρικές εταιρείες στην Ελλάδα, είτε συμμετείχαν σε επενδύσεις της μητρικής εταιρείας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αυξάνονταν τα αποθέματα άμεσων επενδύσεων στη γείτονα χώρα, χωρίς να επηρεάζονται οι τιμές, ένας παράγοντας βασικός για τη διαμόρφωση και συντήρηση ενός ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου για τον μέσο όρο των κατοίκων της και, επομένως, για την καταναλωτική ανταπόκριση τους στις νέες επενδυτικές δραστηριότητες των αλλοδαπών επιχειρηματιών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που είχε δημοσιεύσει η Τράπεζα της Αλβανίας για τις άμεσες ξένες επενδύσεις, η Ελλάδα κατείχε την 1η θέση μεταξύ των ξένων επενδυτών. Από το 2007-2014, το συνολικό της επενδυμένο κεφάλαιο άγγιξε τα 1.169,41 εκατομμύρια €, καθώς συμμετείχε σε ποσοστό της τάξεως του 25,68% στις άμεσες ξένες επενδύσεις στην Αλβανία, το σύνολο των οποίων κατά την εν λόγω περίοδο ανήλθε σε 4,553,42 εκατομμύρια €. Το 2014, οι συνολικές άμεσες ξένες επενδύσεις στην Αλβανία αυξήθηκαν κατά 9,66% και οι επενδύσεις της Ελλάδας αυξήθηκαν κατά 6,52% σε σύγκριση με το 2013. Παρά τη δυσμενή οικονομική κατάστασή της, η Ελλάδα συνέχισε τα επενδυτικά σχέδια στην Αλβανία. Από το 2011 – 2014, οι επενδύσεις διπλασιάστηκαν και η Ελλάδα έκανε ακόμη πιο αισθητή την παρουσία της στη γείτονα χώρα, με την αγορά μεριδίου από αλβανικές εταιρείες, με τη λήψη δανείων από μητρικές εταιρείες και με την ίδρυση καινούριων εταιρειών.

Σύμφωνα, πάλι, με το Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων της Ελληνικής διπλωματικής αποστολής στα Τίρανα, το 2012, οι ελληνικές επενδύσεις στην Αλβανία σχετιζόνταν με τις ταχυδρομικές υπηρεσίες και τις τηλεπικοινωνίες, σε ποσοστό 63% επί

του συνόλου των αποθεμάτων τους. Επίσης, το 2012, σχετίζονταν με χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς σε ποσοστό 18% επί του συνόλου του αποθέματος των ελληνικών επενδύσεων (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2014:5). Το 2012, με άλλα λόγια, η χώρα μας επένδυσε 488,94 εκατομμύρια € στις τηλεπικοινωνίες και τα ταχυδρομεία, αλλά και 140,39 εκατομμύρια € στις ενδιάμεσες χρηματοοικονομικές υπηρεσίες (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, Οκτώβριος 2015:10-11,56).

Μολονότι, λοιπόν, η Ελλάδα δραστηριοποιείται στην Αλβανία, κυρίως στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και των τραπεζών, επεκτάθηκε και σε άλλους τομείς. Όσον αφορά, λοιπόν, τις άμεσες ξένες επενδύσεις στη γείτονα χώρα, 54,47 εκατομμύρια € προωθήθηκαν προς το χονδρικό εμπόριο, 6,97 εκατομμύρια € στην αγορά ακινήτων, 15,16 εκατομμύρια € στην υγεία και την κοινωνική εργασία, 9,66 εκατομμύρια € στη βιομηχανία τροφίμων και ποτών, 8,82 εκατομμύρια € στη βιομηχανία καπνικών προϊόντων, 8,44 εκατομμύρια € στη βιομηχανία ηλεκτρικών μηχανών και 18,26 εκατομμύρια € στις κατασκευές. Έτσι, σε σύνολο έφτασαν τα 782,01 εκατομμύρια €. Το 2013, υπήρχαν διαφορές στο επενδυμένο κεφάλαιο ανά κατηγορία. Ενώ στα ταχυδρομεία και τις τηλεπικοινωνίες αυξήθηκαν σε ποσοστό της τάξεως του 75%, φτάνοντας τα 820,97 εκατομμύρια €, οι επενδύσεις στις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες μειώθηκαν στα 124,64 εκατομμύρια €, αγγίζοντας πλέον το 11% (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2014:5). Επιπλέον, οι κατασκευές σημείωσαν πτώση επενδυτικού κεφαλαίου 59,36%, δηλαδή, 7,42 εκατομμύρια € έναντι 18,26 εκατομμύρια € το 2012 (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, Οκτώβριος 2015:10-11,56).

Γενικά, η κρίση χρέους στην Ελλάδα, οδήγησε στη μείωση του ειδικού βάρους των ελληνικών τραπεζών στην υπό εξέταση χώρα. Συγκεκριμένα, το β' τρίμηνο του 2015, το ενεργητικό των ελληνικών τραπεζών αντικατόπτριζε το 15,4% επί του συνόλου των τραπεζών στη περιοχή, ενώ στο τέλος του 2014, άγγιξε το ποσοστό του 16,84%. Η ΕΤΕ, η Alpha Bank και η Τράπεζα Πειραιώς σημείωσαν μείωση κατά 7,74%, η θυγατρική της Πειραιώς συρρικνώθηκε 9,97%, η ΕΤΕ 7,45% και η Alpha Bank 5,03% (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, Αύγουστος 2015: 4-5, Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, Οκτώβριος 2015: 57).

Μετά από 4 χρόνια συνεχούς πτώσης, οι ροές ΑΞΕ ανέκαμψαν ελαφρά το 2014, αλλά συρρικνώθηκαν, εκ νέου, δραματικά μετά το 2015 (Panagiotou και Tzifakis,2022:39). Οι

νέες πολιτικές εξελίξεις και η αβεβαιότητα για την παραμονή της Ελλάδας στην ΕΕ και την Ευρωζώνη, προκαλούσε ανασφάλεια στους επενδυτικούς κύκλους στα Δυτικά Βαλκάνια και έφθειρε την αξιοπιστία τόσο των Ελλήνων επιχειρηματιών, όσο και του ελληνικού κράτους, με τους οποίους είχαν αναπτύξει εκτεταμένο εμπόριο, επενδύσεις και ανθρώπινους δεσμούς τις τελευταίες δύο δεκαετίες (Bechev, 2012:1).

Το 2014, υπήρχαν ελληνικές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις ομογενειακών συμφερόντων στην Αλβανία, που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της πληροφορικής, της μεταποίησης και των δομικών υλικών, της βιομηχανία τροφίμων, των υπηρεσιών υγείας, της ιχθυοκαλλιέργειας, των εκπαιδευτικών υπηρεσιών, των νομικών υπηρεσιών, των λογιστικών και συμβουλευτικών υπηρεσιών και των τηλεπικοινωνιών. Μάλιστα, «άνοιξαν» και επιχειρήσεις franchising, όπως JUMBO, GOODY'S, EVEREST. Επιπλέον, προωθήθηκαν κοινοπραξίες, με ενδεικτικά παραδείγματα αυτά της εταιρείας C & M Engineering με την ASPROFOS Engineering, της «Κοινοπραξία(ς) Εγνατία Οδός Α.Ε.» με τη EuroConsultants και της «Κοινοπραξία(ς) Εγνατία Οδός Α.Ε.» με την PLANET.

Το 2014 οι νέες εταιρείες είτε ελληνικές είτε ελληνικών συμφερόντων στην Αλβανία ήταν 88, έναντι των 69 κατά το έτος 2013. Επίσης, οι ενεργές ελληνικές επιχειρήσεις έφταναν τις 640, και έτσι, αποτελούσαν το 12% επί του συνόλου των ενεργών επιχειρήσεων ξένων συμφερόντων στην Αλβανία (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, Οκτώβριος 2015:58-59).

Το 2015, ο αριθμός των ελληνικών εταιρειών και των εταιρειών ελληνικών συμφερόντων μειώθηκαν σε 39 και αφορούσαν τους τομείς του εμπορίου, όπως δομικά υλικά (C & M Engineering) και ενδύματα, αλλά και των υπηρεσιών, όπως εκπαίδευση και νομικές υπηρεσίες (ABC Consulting) (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, Οκτώβριος 2015:58-59).

Παρόλο που η οικονομία της Ελλάδας βρισκόταν σε ύφεση κατά την επταετία του 2010-2016 και οι εταιρείες δεν είχαν επαρκείς πόρους, οι ελληνικές επενδύσεις στη περιοχή διπλασιάστηκαν κατά το ίδιο διάστημα (ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ, 2016: 2).

Η ευρωπαϊκή προοπτική, βέβαια, της Αλβανίας έπαιξε και παίζει καθοριστικό ρόλο στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων στο εσωτερικό της, ιδίως από χώρες της ΕΕ, όπως δηλαδή η Ελλάδα. Το 2006 η Αλβανία υπέγραψε τη Συμφωνία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης, η οποία τέθηκε σε ισχύ από το 2009. Επίσημη υποψήφια χώρα ένταξης στην ΕΕ έγινε το 2014 και το επόμενο βήμα ήταν η έναρξη των διαπραγματεύσεων. Μεγάλος αρωγός,

λοιπόν, προς την πορεία αυτή της ένταξής της είναι η Ελλάδα. Μάλιστα, οι ευρωπαϊκοί αρμόδιοι φορείς έχουν θεσπίσει το Διασυνοριακό Πρόγραμμα μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας που χρηματοδοτείται από τον IPA, και συνδράμει την ένταξη παραμεθόριων περιοχών στην ΕΕ, ενισχύοντας παράλληλα τις διμερείς τους σχέσεις (Cela, Rakipi, Balla, Zeneli, Feta, Κοçi, Jorgji, Giakoumis, Krisafi, Xhepa, 2018:14-15).

Ωστόσο, το 2015, η Ελλάδα μπήκε σε μια από τις πιο δύσκολες στιγμές της πρόσφατης οικονομικής και πολιτικής της περιπέτειας, όταν η αποτυχία των Ελλήνων βουλευτών να εκλέξουν τον αρχηγό του κράτους, τον νέο δηλαδή Πρόεδρο της Δημοκρατίας, οδήγησε τη χώρα σε πρόωρες εκλογές. Στις βουλευτικές εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015 ο Αλέξης Τσίπρας, πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του κόμματος ΣΥΡΙΖΑ, κέρδισε την πλειονότητα των βουλευτικών εδρών, συγκεντρώνοντας το 36,34% των ψήφων. Το διάστημα, που ακολούθησε, ο ΣΥΡΙΖΑ δεν ανέλαβε σημαντικές πρωτοβουλίες στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής λόγω των απαιτήσεων της εσωτερικής πολιτικής και των πιεστικών μακροοικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων. Έτσι, από τον Ιανουάριο του 2015 έως τον Ιούλιο του ίδιου έτους δεν πραγματοποιήθηκε καμία διμερής επίσημη ανταλλαγή μεταξύ των Τιράνων και της Αθήνας (Cela, Rakipi, Balla, Zeneli, Feta, Κοçi, Jorgji, Giakoumis, Krisafi, Xhepa, 2018:90-91).

Συνολικά, από το 1990, οι ελληνικές επιχειρήσεις συμμετείχαν σε ποσοστό 17% στο σύνολο των επενδύσεων της Αλβανίας, και έφτασαν τον Σεπτέμβριο του 2015 τα 7,35 δις €. Ωστόσο, το ίδιο έτος, η Ελβετία, εξαιτίας των εργασιών του Αγωγού ΤΑΡ, παρουσίασε έντονη επενδυτική δραστηριοποίηση στην Αλβανία, οπότε το απόθεμα των επενδύσεων της έφτασε τα 1,23 δις € στο τέλος του γ' τριμήνου, πλήττοντας την επενδυτική (λίγο – πολύ) «κυριαρχία» της Ελλάδας κατά τα προηγούμενα έτη (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2019).

2.2 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία, κατά τα έτη 2016 – 2019

Το 2016, η Ελλάδα άλλαξε στρατηγική και ήταν αποφασισμένη να αποκαταστήσει τις σχέσεις με τους γείτονές της. Ωστόσο, οι επενδύσεις ήταν μειωμένες, γεγονός που αντικατοπτρίστηκε στο κλείσιμο τραπεζών και υποκαταστημάτων τους μετά το 2014, καθώς και στην απόσυρση των κεφαλαίων τους από τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων (Panagiotou και Tzifakis, 2022:6).

Το 2016, στην Αλβανία δραστηριοποιούνταν επιχειρήσεις ελληνικών ή ιδίων συμφερόντων, προσφέροντας υπηρεσίες τραπεζικών συναλλαγών και δανειοδοτήσεων, τηλεπικοινωνιών, βιομηχανίας, υγείας, εμπορίου, καθώς και υπηρεσίες μεταφορών, μάρκετινγκ και εκπαίδευσης (Capital, 2017).

Το α' τρίμηνο του 2017, δεν σημειώθηκε κάποια μεταβολή, αφού τα δεδομένα που είχαν διαμορφωθεί κατά τα προηγούμενα έτη στους τομείς της αγοράς και των επενδύσεων, δηλαδή η απόσυρση πολλών τραπεζών, καθώς και η στασιμότητα των εταιρειών τηλεπικοινωνιών, οι οποίες δίσταζαν (λόγω του αυξημένου ρίσκου που δημιούργησε η κρίση) να επενδύσουν στην αλβανική αγορά, παρέμειναν ως είχαν (Capital, 2017).

Το 2018 πολλές μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις αποεπένδυσαν και στράφηκαν σε μικρότερου επιπέδου επενδύσεις σε τομείς, όπως η γεωργία, η ναυτιλία και ο τουρισμός (ΤΑ ΝΕΑ, 2019), για τους οποίους, μάλιστα, υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον. Για παράδειγμα, ο ΕΛΓΟ-Δήμητρα ασχολήθηκε με προγράμματα που αφορούσαν την προώθηση των αγροτικών προϊόντων της Αλβανίας στις διεθνείς αγορές και την πιστοποίηση της ποιότητάς τους και την καταχώρησή τους ως ΠΟΠ. Στον τομέα του τουρισμού, οι επιχειρηματίες του Αυλώνα, του δεύτερου μεγαλύτερου λιμανιού της Αλβανίας, με ιστορικό και τουριστικό ενδιαφέρον, εμφανίστηκαν πρόθυμοι να επεκτείνουν τις τουριστικές δραστηριοποιήσεις τους, αλλά η κυβέρνηση μετέτρεψε την περιοχή σε κρατική περιουσία, πράγμα που δυσκόλεψε τις επενδυτικές διαδικασίες, δημιουργώντας γραφειοκρατικούς «δαιδάλους» (agro24, 2019).

Το α' εξάμηνο του 2018, η αποεπένδυση των Ελλήνων στους τομείς της υγείας και των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών φανερώθηκε και πάλι μέσα από τη μείωση των ροών των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία. Συγκεκριμένα, οι σχετικές επενδύσεις έφτασαν μόλις τα 13 εκατομμύρια € και η Ελλάδα κατέλαβε την 7η θέση μεταξύ των χωρών που επένδυσαν στην περιοχή και στους ίδιους κλάδους. Παρόλα αυτά η χώρα μας ήταν η κύρια επενδύτρια χώρα στην περιοχή ως προς το εύρος των επενδυτικών της επεκτάσεων, αφού επένδυσε – λιγότερο ή περισσότερο – σε όλους (σχεδόν) τους τομείς της αλβανικής αγοράς. Οι επενδύσεις των ελληνικών κεφαλαίων, ωστόσο, μειώθηκαν περαιτέρω, καθώς συνέχιζαν να εξαγοράζονται πολλές επιχειρήσεις ελληνικές ή ιδίων συμφερόντων, γεγονός το οποίο καταγράφηκε στα στοιχεία του γ' τριμήνου του ίδιου έτους (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2018).

Η Ελλάδα και οι Αλβανία, αν και είναι άρρηκτα συνδεδεμένες χώρες, όπως ελάχιστες άλλες, στην Ευρώπη, καθώς συνδέονται με πολλούς ιστορικούς, οικονομικούς, πολιτιστικούς και κοινωνικούς δεσμούς, επιφυλάσσουν μια αμοιβαία καχυποψία για βαθιά και «ανοιχτά» ζητήματα που διακυβεύουν τις διμερείς σχέσεις τους (Cela, Rakipi, Balla, Zeneli, Feta, Κοçi, Jorgji, Giakoumis, Krisafi, Xhepa, 2018:71). Οι «δεσμοί φιλίας» μεταξύ των δύο χωρών επικυρώθηκαν το 1996 από την υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας, το οποίο έληξε το 2018, αλλά ανανεώθηκε για μια ακόμη μια πενταετία, μέχρι το 2023. Η ανανέωση αυτή εξυπηρετεί τον απώτερο σκοπό της εξυγίανσης του κλίματος ανάμεσα στις δύο γειτονικές χώρες (ΣΚΑΪ, 2022). Σύμφωνα με τον Zeneli, η εξωτερική πολιτική, ιδιαίτερα η διπλωματία, απέναντι σε κάθε χώρα και με κάθε κίνητρο, πρέπει να βασίζεται στη σοβαρότητα, την ειλικρίνεια και την αξιοπιστία. Επομένως, οι διμερείς σχέσεις της Αλβανίας με τον νότιο γείτονά της, οι οποίες έχουν οικοδομηθεί πρέπει να διατηρηθούν οι καλές σχέσεις με την Ελλάδα, ως μέλος του NATO και της ΕΕ, ως γείτονα, και ως ιστορικό συνοδοιπόρο, έχουν σπουδαία σημασία και χρήζουν προτεραιότητας. Οι Αλβανοί και οι Έλληνες (μπορούν να) είναι καλοί φίλοι, καλοί γείτονες και ως τέτοιοι πρέπει να συνεχίσουν να συνυπάρχουν, διασφαλίζοντας τις σχέσεις «καλής γειτονίας» τους, καταβάλλοντας τη μέγιστη δυνατή προσπάθεια σε επίπεδο επικοινωνιακό και ηθικό. (Cela, Rakipi, Balla, Zeneli, Feta, Κοçi, Jorgji, Giakoumis, Krisafi, Xhepa, 2018:69-70).

Εν συνεχεία, οι επενδύσεις στην Αλβανία, το 2018, δεν ήταν ίδιες με αυτές του 2010. Τότε, η Alpha Bank, η NBG, η Tirana Bank και η Εμπορική Τράπεζα κατείχαν περίπου το 24% επί του συνολικού ενεργητικού ποσοστού του τραπεζικού συστήματος της περιοχής. Το 2018, εντούτοις, στην αλβανική αγορά υπήρχε μόνο η Alpha Bank, με αντίστοιχο ποσοστό 5%, ενώ οι υπόλοιπες είτε είχαν πωληθεί, είτε βρίσκονταν σε φάση πώλησης, αφού το ζητούμενό τους ήταν πλέον να περιορίσουν την έκθεσή τους στο εξωτερικό, καθώς οι μνημονιακές υποχρεώσεις της Ελλάδας ως βάσης τους και κατά συνέπεια οι δικές τους υποχρεώσεις ήταν πολλές και αδιάλειπτες.

Το γ' τρίμηνο του 2018, καταγράφηκε 2,4% μείωση του επενδυτικού αποθέματος των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία σε σύγκριση με το β' τρίμηνο, όπου οι επενδύσεις άγγιζαν τα 1,24 δις €. Ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα, η οποία υπήρξε επί πολλών ετών ο μεγαλύτερος επενδυτής στην Αλβανία, παραχώρησε τη θέση της στην Ελβετία, εξαιτίας των επενδύσεων που καταγράφηκαν στο πλαίσιο του Αγωγού TAP, που αποτελεί τη

μεγαλύτερη ιστορικά επένδυση στην Αλβανία, με τον προϋπολογισμό του έργου να φτάνει το 1,5 δις €, συνολικά (Panagiotou και Tzifakis, 2022:39).

Εν κατακλείδι, από το 2015 έως το 2019, το ελληνικό επενδυτικό κεφάλαιο μειώθηκε κατά 76%. Αυτή η μεγάλη αποεπένδυση έριξε τη θέση της Ελλάδας ως επενδυτικής χώρας, το 2019, φέρνοντάς την πίσω από την Ελβετία, την Ολλανδία, τον Καναδά, την Ιταλία, την Τουρκία, την Αυστρία και τη Βουλγαρία (Panagiotou και Tzifakis, 2022:39).

Έτσι, τα επίσημα στοιχεία για το ίδιο περίπου διάστημα (συγκεκριμένα, από το 2014-2017), αποδεικνύουν ότι οι επενδυτικές ροές από την Ελλάδα αντιπροσώπευαν μόνο το 5,6% των συνολικών ΑΞΕ στην Αλβανία. Επιπλέον, από το 2016 και μετά, η τάση των επενδύσεων αντιστράφηκε, καθιστώντας τους Αλβανούς επιχειρηματίες πιο τακτικούς και «γενναϊόδωρους» επενδυτές της ελληνικής, μάλιστα, αγοράς, οι δραστηριότητες των οποίων ξεπέρασαν τις αντίστοιχες ροές επενδύσεων των (πάλαι ποτέ κορυφαίων επενδυτών) Ελλήνων προς την Αλβανία. Αυτό μπορεί να αποδοθεί στην αντιστροφή των επενδυτικών ροών από τις ελληνικές θυγατρικές τράπεζες της Αλβανίας στις μητρικές τράπεζες ή σε άλλες ελληνικές επιχειρήσεις που μετεγκαταστάθηκαν πίσω στην Ελλάδα.

Πράγματι, ο ανταγωνισμός έχει χαρακτηρίσει τις ελληνοαλβανικές σχέσεις σε σημαντικά ευρωπαϊκά έργα, ιδιαίτερα στις υποδομές. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο «8^{ος} Μεταφορικός Διάδρομος», τουτέστιν η σύνδεση της Αλβανίας με τις οδούς φυσικού αερίου προς τις ευρωπαϊκές αγορές, ο οποίος όμως δεν κέρδισε ποτέ την ελληνική υποστήριξη και ως εκ τούτου παρέμεινε ανεκμετάλλευτος από την ελληνική πλευρά, όχι όμως κι από τους Αλβανούς επιχειρηματίες και τους κρατικούς ιθύνοντες. Τέλος, με εξαίρεση κάποια βελτίωση στη συνοριακή συνδεσιμότητα, δεν υπάρχει κοινό έργο μεγάλης κλίμακας ούτε στον τομέα των υποδομών, ούτε στον τομέα των μεταποιητικών βιομηχανιών (Cela, Rakipi, Balla, Zeneli, Feta, Koçi, Jorgji, Giakoumis, Krisafi, Xhepa, 2018:178).

Επομένως, η ελληνική διπλωματία στην Αλβανία υπέστη σοβαρά πλήγματα στη διάρκεια της δεκαετίας 2009-2019, που επηρέασαν τη λειτουργικότητά της και αποθάρρυναν την ενίσχυσή της, παρά τα μικρά κατά καιρούς «βήματα» επενδυτικής προσέγγισής της. Για αυτόν τον λόγο, η ελληνική κυβέρνηση χρειάζεται να μεριμνά σταθερά για τις διμερείς της σχέσεις με την Αλβανία και να «υπογράφει» (συμφέρουσες) επενδυτικές συνεργασίες μαζί της, ενθαρρύνοντας έτσι και την ανάπτυξη της εκεί ιδιωτικής επιχειρηματικότητας.

2.3 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία, κατά τα έτη 2020 – 2022

Η διετία 2019-2020 έφερε πολλές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές προκλήσεις στην Αλβανία εξαιτίας τόσο του σεισμού που έπληξε τη χώρα τον Νοέμβριο του 2019, όσο και της εμφάνισης της πανδημίας το 2020, οπότε κηρύχτηκε σε «κατάσταση φυσικής καταστροφής». Ως αποτέλεσμα, το β' τρίμηνο του 2020, η αλβανική οικονομία συρρικνώθηκε κατά 10,2%, ενώ μεγαλύτερο ήταν το πλήγμα που δέχτηκαν ο τουρισμός και οι υπηρεσίες (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα, 2021:57).

Κατά τα έτη αυτά δραστηριοποιούνταν στην Αλβανία 19 ελληνικές εταιρείες με αντικείμενο εργασίας τους τις κατασκευές (10 στον αριθμό) και τα δομικά υλικά (9 στον αριθμό). Παράλληλα, ξεκίνησαν οι προσπάθειες ηλεκτρικής διασύνδεσης της Ελλάδας με τη γείτονά της, με σκοπό να διευκολυνθούν οι εμπορικές μεταφορές μεταξύ των δύο χωρών (naftemporiki, 2021), τη διεκπεραίωση των οποίων έχει αναλάβει ο ΑΔΜΗΕ από κοινού με τον αντίστοιχο Διαχειριστή του Συστήματος της Αλβανίας (Αβαρλής, 2022).

Σε ό, τι αφορά στον τομέα των δομικών υλικών, το 2020 η εξαγωγή τους αυξήθηκε, επιφέροντας έσοδα ύψους 69,62 εκατομμυρίων €. Ας σημειωθεί ότι, το 2019, η αξία τους ήταν 66,8 εκατομμύρια € και το 2018 ήταν 70,4 εκατομμύρια €.

Σύμφωνα με τον προϊστάμενο του Γραφείου Ο.Ε.Υ Τιράνων, Μοσχοβή, την ίδια χρονιά ο ανταγωνισμός εντάθηκε από χώρες όπως η Τουρκία, το Αζερμπαϊτζάν και το Κατάρ, μεταφέροντας στους επενδυτές το μήνυμα ότι σε ένα κλίμα αυξανόμενου επενδυτικού ανταγωνισμού, από χώρες μάλιστα με μεγαλύτερες οικονομικές προοπτικές, είναι πιο συμφέρουσα η σύναψη διεθνών συνεργασιών, μέσα από την οποία προκύπτουν πολλαπλά οφέλη και δημιουργούνται ευκαιρίες επέκτασης των επενδυτικών δραστηριοτήτων και σε άλλους τομείς – οπουδήποτε ειδικεύεται η κάθε συνεργαζόμενη χώρα. Στην περίπτωση της Αλβανίας, η σύμπραξη συνεργειών της τελευταίας διετίας προσφέρει ευκαιρίες, ειδικά στον τομέα της ενέργειας, όπου πραγματοποιούνται επενδύσεις χρηματοδοτούμενες από δωρητές και από διεθνείς οργανισμούς χρηματοδότησης (naftemporiki, 2021), από τη συνεργασία με τους οποίους θα μπορούσε να επωφεληθεί και η Ελλάδα.

Ένα μεγάλο πρόβλημα που είχε ανακύψει το 2021 είναι ότι οι ελληνικές επιχειρήσεις στην Αλβανία πλήττονται από την αναχώρηση, λόγω της κρίσης των προηγούμενων ετών, της Alpha Bank από τη χώρα, καθώς απευθύνονταν σε αυτή 460 επιχειρήσεις, οι οποίες πλέον θα πρέπει να στραφούν σε τράπεζες της Αλβανίας ή της Τουρκίας. Για αυτόν τον λόγο,

λοιπόν, η Ένωση Ελληνικών Επιχειρήσεων στην Αλβανία, μεγάλες εταιρείες όπως οι TEPNA, TITAN, Alumil έχουν ανάγκη από μια ελληνική τράπεζα, ώστε να εκδίδουν εγγυητικές επιστολές για μεγάλα έργα. Επομένως, η κατάσταση όπως έχει διαμορφωθεί, εμποδίζει τις ελληνικές εταιρείες να επιδοθούν σε μεγαλόπνοα έργα στη γείτονα, καθιστώντας τις μη ανταγωνιστικές (Business Daily, Ιούνιος 2021).

Παρά τις δυσκολίες, οι ελληνικές εταιρείες κάνουν ακόμα αισθητή την παρουσία τους στην Αλβανία, καταλαμβάνοντας μερίδιο της τάξεως του 25% από τις συνολικές ΑΞΕ στη χώρα, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Αλβανίας. Τέλος, αν και οι Ιταλοί είχαν τις περισσότερες ξένες επιχειρήσεις στην Αλβανία, τα περισσότερα χρήματα τα είχε επενδύσει η Ελλάδα (Κοντογιάννης, 2022).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ελληνική οικονομική διπλωματία στη Σερβία είναι εξίσου έντονη με εκείνη στην Αλβανία, χωρίς να εκλείπουν ωστόσο κι εδώ οι διακυμάνσεις στην πορεία των επενδύσεων. Το τρίτο αυτό Κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις περιόδους, ακριβώς όπως και το δεύτερο Κεφάλαιο. Η περίοδος 2009 – 2015 απασχολεί το 1^ο υποκεφάλαιο, η περίοδος 2016 – 2019 απασχολεί το 2^ο υποκεφάλαιο και η περίοδος 2020 – 2022 απασχολεί το 3^ο υποκεφάλαιο. Και τα τρία αυτά υποκεφάλαια παρέχουν μια ξεκάθαρη εικόνα της πορείας των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία κατά τη δεύτερη, και πλέον, δεκαετία του 2000.

3.1 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία, κατά τα έτη 2009 – 2015

Όπως στην περίπτωση της Αλβανίας, έτσι και εδώ, για να γίνει πιο σαφής η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία από το 2009 και έπειτα, οι διακυμάνσεις, οι άνοδοι και οι κάθοδοί της, δίνονται ορισμένα στοιχεία από το 2008.

Η Σερβία, ακόμη και πριν την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση είχε ζητήματα που έπρεπε να επιλύσει, όπως ήταν η χαμηλή εγχώρια αποταμίευση. Συγκεκριμένα, οι εγχώριες αποταμιεύσεις βρίσκονταν κοντά στο μηδέν και το επενδυτικό επίπεδο της οικονομίας βασίστηκε επί της ουσίας μόνο στα εμβάσματα από το εξωτερικό, τα οποία βέβαια γνώρισαν εξίσου πτωτική τάση, καθώς και στη διαθεσιμότητα ξένων αποταμιεύσεων. Ένα άλλο ζήτημα που ταλάνιζε τη σερβική οικονομία ήταν η καθυστερημένη ανάπτυξη του εμπορεύσιμου κλάδου, ένα γεγονός που έστρεψε όλες τις αναπτυξιακές και επενδυτικές προσπάθειες προς τα μη εμπορεύσιμα προϊόντα, ιδίως τις μεταφορές και τις επικοινωνίες, το λιανικό εμπόριο και τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Επιπλέον, είχε υψηλό πληθωρισμό. Η ήδη δυσλειτουργική οικονομία της, λοιπόν, επιδεινώθηκε κατά την περίοδο της κρίσης, οπότε προστέθηκαν σε αυτήν επιπλέον προβλήματα, όπως ήταν η ξαφνική διακοπή εισροών κεφαλαίων και η ανάληψη μεγάλου αριθμού καταθέσεων σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα, τη στιγμή που οι εισαγωγές, οι εξαγωγές, αλλά και η εγχώρια ζήτηση, ιδίως στον τομέα των επενδύσεων, μειώθηκε (Jeleva, 2012:68-69).

Το 2008, η Ελλάδα ήταν η 1^η επενδύτρια χώρα στη Σερβία, με επενδύσεις που έφτασαν τα 2,1 δις €, συνολικά. Την εποχή αυτή δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή διάφορες επιχειρήσεις, όπως οι: Αθηναϊκή Ζυθοποία, ΕΛ.ΠΕ, ΟΤΕ και τέσσερις ελληνικές τράπεζες,

οι: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Τράπεζα Πειραιώς, Eurobank και Alpha Bank (Τσακίρη, 2008:8-10, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 2009:1).

Η Σερβία, πριν από τη κρίση, βρισκόταν σε τροχιά σχετικής ανάπτυξης (Barlett και Prica, 2012:5). Όμως, το 2008-2009 παρατηρήθηκε μείωση των ελληνικών άμεσων ξένων επενδύσεων στην περιοχή της Σερβίας, αν και είχε προβλεφθεί ότι από το 2008 έως το 2010 το ελληνικό επενδυμένο κεφάλαιο θα διπλασιαζόταν, καθώς θα υπήρχαν 50 νέες επιχειρήσεις στην περιοχή (Stockwatch, 2008).

Το 2010, η Ελλάδα ήταν από τους τρεις μεγαλύτερους επενδυτές στη Σερβία. Η χώρα μας είχε εμπλακεί σε δραστηριότητες ποικίλων τομέων, όπως κατασκευών (TITAN, Alumil, Sidenor, Isomat), τηλεπικοινωνιών (OTE, Intracom), τροφίμων και ποτών (Coca-Cola, Chipita, Αθηναϊκή Ζυθοποιία), ενέργειας (Ελληνικά Πετρέλαια/ΕΚΟ), καζίνο & ξενοδοχείων (Grand Casino Beograd, όμιλος Δασκαλαντωνάκη), νομικών και συμβουλευτικών υπηρεσιών (Euroconsultants, TGI International), μεταφορών (Eurofast Global, όμιλος Λασκαρίδη) (Panagiotou και Tzifakis, 2022:18), χρηματοοικονομικών, γεωργίας, κλωστοϋφαντουργίας, τουρισμού και μεταλλουργίας (Stockwatch, 2008).

Από την άλλη, η οικονομική συνεργασία Ελλάδας – Σερβίας εκφράστηκε και μέσα από τον τουρισμό. Μόνο το 2011, εν μέσω κρίσης, οι Σέρβοι που επισκέφτηκαν την Ελλάδα έφτασε το 1 εκατομμύριο, ενώ το 2010 είχαν επισκεφτεί τη χώρα μας 700.000 Σέρβοι (Αρβανίτης, 2014).

Όσον αφορά τις ελληνικές επενδύσεις στη Σερβία, την ίδια περίοδο, αφορούσαν σε ποσοστό 50% το τραπεζικό σύστημα, με τη παρουσία 465 ελληνικών τραπεζικών υποκαταστημάτων και εργατικό δυναμικό 6.000 ατόμων, το οποίο εξυπηρετούσε περισσότερο από 1 εκατομμύριο ιδιώτες και 100.000 επιχειρήσεις (Αρβανίτης, 2014).

Η Ελλάδα, συνεπώς, ήταν σημαντικός πάροχος αναπτυξιακής βοήθειας στη Σερβία. Η εν λόγω αναπτυξιακή βοήθεια παρεχόταν σε διμερές και πολυμερές επίπεδο, αφού η Ελλάδα βοηθούσε άμεσα και έμμεσα την κυβέρνηση της Σερβίας μέσω του σχεδιασμού και της πραγματοποίησης έργων από ελληνικές και σερβικές ΜΚΟ, Φορείς Τοπικής αυτοδιοίκησης, κ.α. (Αρβανίτης, 2014).

Βασικό εργαλείο (σε θεωρητικό, τουλάχιστον, επίπεδο) της διμερούς αναπτυξιακής βοήθειας αποτέλεσε, μάλιστα, το Ελληνικό Σχέδιο Οικονομικής Ανασυγκρότησης των Βαλκανίων (ΕΣΟΑΒ). Όντας ένα σημαντικό πρόγραμμα αναπτυξιακής βοήθειας,

αφορούσε έργα οδοποιίας, τηλεπικοινωνιών και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής. Έτσι, η Ελλάδα μέσω αυτού του προγράμματος θα μπορούσε να γίνει σημαντικός αρωγός αναπτυξιακής βοήθειας στη Σερβία (Αρβανίτης, 2014). Όμως, το πρόγραμμα δεν εφαρμόστηκε, εν τέλει, καταδεικνύοντας τη χώρα μας ως αποκλειστικό υπεύθυνο. Στο πλαίσιο αυτό, πολλές επιχειρήσεις δήλωσαν ενδιαφέρον να επενδύσουν στη γείτονα χώρα, αλλά οι αιτήσεις τους δεν αξιολογήθηκαν καν. Έτσι, ενώ η Σερβία δεν έλαβε ποτέ τα 550 εκατομμύρια δολάρια από την αναπτυξιακή βοήθεια που της είχε «υποσχεθεί» η Ελλάδα (Καλιάκου, 2021).

Οι ελληνικές ροές ΑΞΕ μειώθηκαν απότομα, όταν η χώρα μας εισήχθη βαθιά μέσα στη δημοσιονομική κρίση. Μετά από μία άνοδο το 2010, οι ΑΞΕ άρχισαν να συρρικνώνονται εκ νέου, αλλά, σταδιακά, το επόμενο έτος, φτάνοντας στο χαμηλότερο επίπεδο των -15,4 εκατομμύρια € το 2011, ενώ παράλληλα προσπαθούσαν να ελιχθούν, επεκτεινόμενες και σε άλλους τομείς. Μολονότι η κρίση δυσχέραινε την επενδυτική δυναμική της Ελλάδας, ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνταν στη Σερβία ήταν περισσότερες από 250 και οι επενδύσεις ξεπερνούσαν τα 2 δις €, συνολικά. Την ίδια χρονιά το επενδυτικό ενδιαφέρον είχε στραφεί περισσότερο στην ενέργεια και τις κατασκευές (Καθημερινή, 2011). Η μείωση συνεχίστηκε, ώσπου το 2012 οι ελληνικές επενδύσεις έφτασαν τα -16 εκατομμύρια €. Μάλιστα, παρατηρήθηκε πτώση κατά 41% των μετοχών των επενδύσεων κατά τα έτη 2010-2013 (Panagiotou και Tzifakis, 2022:40).

Ωστόσο, οι ελληνικές επιχειρήσεις στη Σερβία κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, δεν αποχώρησαν οριστικά, αλλά είχαν σημαντική παρουσία και προσπάθησαν, μάλιστα, να προσαρμοστούν στα νέα οικονομικά δεδομένα (Αρβανίτης, 2014).

Το 2012 υπήρξε, βέβαια, έτσι κι αλλιώς ένα σημαντικό από άποψη επενδυτικής αξιοπιστίας έτος για τη Σερβία καθώς εισήχθη σε καθεστώς υποψηφιότητας για ένταξη στην ΕΕ, ενώ το 2013, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε τη σύσταση της Επιτροπής για έναρξη διαπραγματεύσεων με τη Σερβία. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Σερβία βρισκόταν κοντά στην εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης που θα της επέτρεπαν την είσοδό της στην ΕΕ. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, το Συμβούλιο ενέκρινε το διαπραγματευτικό πλαίσιο με τη Σερβία και συμφώνησε να πραγματοποιηθεί η 1^η Διακυβερνητική Διάσκεψη τον Ιανουάριο του 2014 (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta, 2014:23). Κατά τον Serwer, το γεγονός ότι χορηγήθηκε στη Σερβία καθεστώς υποψήφιας χώρας ήταν μια πράξη ανταμοιβής για την πρόοδο στην εξομάλυνση των

σχέσεων με την Πρίστινα, η οποία μετουσιώθηκε στη Συμφωνία των Βρυξελλών τον Απρίλιο του 2013 (Serwer, 2018:99).

Παρά το γεγονός, ότι βρισκόταν σε πρώιμο στάδιο, η Σερβία είχε ήδη από τότε σημειώσει σημαντική πρόοδο στις περισσότερες κρίσιμες τομεακές μεταρρυθμίσεις, όπως την ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων, τις δημόσιες προμήθειες, την πολιτική ανταγωνισμού, τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, την ενέργεια, τη φορολογία, την οικονομική και νομισματική πολιτική και στον τομέα της δικαιοσύνης, της ελευθερίας και ασφάλειας (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta, 2014:24).

Το 2014, όταν επισκέφτηκε τη Σερβία ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών τόνισε ότι η επίσημη έναρξη των ενταξιακών διαπραγματεύσεων μεταξύ Σερβίας και ΕΕ ήταν μια πολύ σημαντική ιστορική στιγμή όχι μόνο για τη Σερβία, αλλά και για ολόκληρη την περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων, καθώς και για την ελληνική προεδρία στο Συμβούλιο Υπουργών της ΕΕ. Έκτοτε, η Σερβία άρχισε να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στις προσπάθειες της ΕΕ για σταθεροποίηση της περιοχής, αφού με τις ενταξιακές διαπραγματεύσεις με τους φορείς της ΕΕ, δεσμεύει το πολιτικό της μέλλον με το ευρωπαϊκό (Koktsidis, Armakolas, Maksimovic, Feta, 2014:47,53). Το 2014 παρατηρήθηκε, πράγματι, μια ανοδική τάση των άμεσων ξένων επενδύσεων, απόρροια των πολιτικών και οικονομικών της πρωτοβουλιών, όμως, το 2015 άρχισε ξανά η πτώση (Panagiotou και Tzifakis, 2022:40).

Το 2015, οι ελληνικές επιχειρήσεις στη Σερβία, εξακολουθούσαν να δραστηριοποιούνται στους τομείς των τροφίμων, των συμβουλευτικών υπηρεσιών, των κατασκευών και της ενέργειας. Πρέπει να τονιστεί, τέλος, ότι οι επιχειρηματικές – επενδυτικές σχέσεις Ελλάδας – Σερβίας είναι αμοιβαία σημαντικές, και γι' αυτόν τον λόγο, τον Νοέμβριο του 2015 και τον Ιανουάριο του 2016, πραγματοποιήθηκαν 2 αντίστοιχες εκδηλώσεις και στις δυο χώρες, με σκοπό την τόνωση της συνεργατικής τους επιχειρηματικότητας, με τίτλο «Γνωρίζοντας επιχειρηματικά τη Σερβία» και «Γνωρίζοντας επιχειρηματικά την Ελλάδα» (Business News, 2015).

3.2 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία, κατά τα έτη 2016 – 2019

Το 2006, η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, είχε σημαντική παρουσία στη Σερβία, καθώς διέθετε 209 υποκαταστήματα. Όμως, δέκα χρόνια μετά, το 2016, ο αριθμός τους άρχισε να σημειώνει δραματική μείωση, με τη διατήρηση μόλις 106 υποκαταστημάτων, ώσπου αποχώρησε από την περιοχή το 2017 (Panagiotou και Tzifakis, 2022:35).

Παρόλα αυτά, το 2016, οι ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις στη Σερβία, βρίσκονταν σε πλήρη ανάπτυξη. Έφτασαν τα 2 δις € σχεδόν, ενώ οι άμεσες και έμμεσες επενδύσεις, ξεπέρασαν τα 2,2 δις €, συνολικά. Υπήρχαν 200 ελληνικές επιχειρήσεις ή ελληνικών συμφερόντων και το εργατικό δυναμικό έφτανε τους 25.000 εργαζομένους. Οι εν λόγω επιχειρήσεις δραστηριοποιούνταν σε ποικίλους τομείς, όπως κατασκευές, τηλεπικοινωνίες, συμβουλευτικές υπηρεσίες και ξενοδοχειακές, αλλά και λιανικό εμπόριο. Η επενδυτική παρουσία της Ελλάδας στη Σερβία την ίδια εποχή ήταν, λοιπόν, πολύ σημαντική, αφού δεν βοηθούσε μόνο στην ανάπτυξη της οικονομίας της, αλλά και στον εκσυγχρονισμό της και την αύξηση των φορολογικών της εσόδων, τα οποία απορροφούσε από τις εκεί ελληνικές επιχειρήσεις. Μερικές από τις κύριες εταιρείες της Ελλάδας που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή ήταν οι: Kleemann, Chipita, TITAN, ΕΛ.ΠΕ, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Τράπεζα Πειραιώς, Eurobank. Έτσι, το 2016, η Ελλάδα ήταν 12^η επενδύτρια στη Σερβία, με 52,7 εκατομμύρια €, ενώ προηγούνταν ενδεικτικά οι Ελβετία, Γερμανία, Ολλανδία (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, 2017).

Από το 2005-2007 η Τράπεζα Πειραιώς είχε σημαντική παρουσία στη Σερβία. Ωστόσο, από το 2010 τα υποκαταστήματά της άρχισαν να μειώνονται, γεγονός που εντάθηκε από το 2013 και έπειτα, «ελέω της κρίσης». Τελικά, το 2017 αναχώρησε από την αγορά της Σερβίας και έπαυσε τη δραστηριότητά της στην ευρύτερη περιοχή των Δυτικών Βαλκανίων (Panagiotou και Tzifakis, 2022:37).

Επομένως, το 2017, οι ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις στη Σερβία σημείωσαν μείωση που έφτασε τα -100 εκατομμύρια €. Το 2019, έγινε προσπάθεια ανάκαμψης των ελληνικών άμεσων ξένων επενδύσεων στην περιοχή, αλλά πέτυχε μια μικρή μόνο ανάκαμψη (Panagiotou και Tzifakis, 2022:40).

Ωστόσο, το ίδιο έτος υπεγράφη Μνημόνιο Συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, στο πλαίσιο της Ατζέντας 2030 και της Συνθήκης των Παρισίων, το οποίο προέβλεπε τη συνέργεια των αντίστοιχων Υπουργείων και στις δυο χώρες, στον τομέα του περιβάλλοντος και της αειφόρου ανάπτυξης. Ελλάδα και Σερβία, συγκεκριμένα, αποσκοπούσαν μέσα από τη συνεργασία τους να προωθήσουν την κυκλική οικονομία, την επεξεργασία λυμάτων, τη διαχείριση στερεών αποβλήτων (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, Αύγουστος 2022:91).

Το 2018, ο Jean-Claude Juncker είχε δηλώσει πως η Σερβία θα μπορούσε να ενταχθεί στην ΕΕ μέχρι το 2025, όμως, υιοθετήθηκε μια νέα στρατηγική κατά την οποία η διαδικασία της

διεύρυνσης των κρατών – μελών αφαιρέθηκε από την πολιτική ατζέντα της ΕΕ και αντικαταστάθηκε με την έννοια της «διασυνδεσιμότητας», της σύναψης ισχυρών οικονομικών και μη δεσμών, για τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων (Chrzoná, Grabovac, Hála, Lalić, 2019:14).

Η «Συμφωνία των Πρεσπών», σύμφωνα με τον τότε πρωθυπουργό της Ελλάδας, Αλέξη Τσίπρα, ήταν ένα πολύ σημαντικό διπλωματικό επίτευγμα, καθώς ενίσχυσε περαιτέρω τη συνεργασία της Ελλάδας και με τη Σερβία, λύνοντας ένα χρόνιο ζήτημα με την τότε κυβέρνηση των Σκοπίων, η εκάστοτε πολιτική ηγεσία των οποίων αποτελούσε διπλωματική και επενδυτική «γέφυρα» μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, μάλιστα με προοπτικές από κοινού δραστηριοποίησης σε άλλες χώρες. Με αυτή τη Συμφωνία, φυσικά, τονώθηκαν τα αισθήματα αλληλεγγύης μεταξύ των δύο χωρών και ενδυναμώθηκε η φιλία τους. Άρα, η Συμφωνία των Πρεσπών, εξυπηρετούσε και τη διασυνδεσιμότητα της Σερβίας με την ΕΕ. Τέλος, η Ελλάδα φιλοδοξώντας να ενισχύσει τον ρόλο της ως παράγοντα σταθεροποίησης στον Βαλκανικό χώρο, υποστηρίζει σταθερά την προοπτική ένταξης της Σερβίας στην ΕΕ, καθώς η γείτονα χώρα, όπως προαναφέρθηκε, παίζει στρατηγικό ρόλο και είναι σημαντική για την ύπαρξη ασφάλειας και σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή. (Ελληνική Δημοκρατία, 2018).

Εντούτοις, το οικονομικό αδιέξοδο της Ελλάδας και η κρίση χρέους είχε αρνητικό αντίκτυπο στις επενδύσεις της στην περιοχή της Σερβίας, τόσο σε αξία όσο και σε πλήθος. Το 2018, οι επενδύσεις μας στη Σερβία μειώθηκαν στα 279,6 εκατομμύρια € και το 2019 στα 188 εκατομμύρια €. Σαφώς, όμως, όταν βελτιωθήκαν τα πράγματα στην Ελλάδα, τονώθηκε και η οικονομική δραστηριότητα των ελληνικών εταιρειών στη Σερβία, ενώ άρχισαν να δραστηριοποιούνται και νέες επιχειρήσεις. Το 2019, το επενδυτικό κλίμα ανανεώνεται και οι επενδύσεις επεκτείνονται από τον τραπεζικό τομέα στον τομέα των τουριστικών καταλυμάτων και των κατασκευών. Επίσης, ανοίχτηκαν νέοι ορίζοντες για νέες επενδύσεις σε τομείς όπως: εμπόριο τροφίμων, τεχνολογίες πληροφοριών, ενέργεια, επεξεργασία λυμάτων και ανακύκλωση (Καλιάκου, 2021).

Η Ελλάδα δραστηριοποιείται στη Σερβία τα τελευταία 20 χρόνια. Πλέον, όμως, χώρες όπως η Ιταλία και η Γερμανία ανταγωνίζονται στα ίσα την επενδυτική της παρουσία. Παρόλα αυτά, το 2019, η Ελλάδα αποτέλεσε για τη Σερβία έναν από τους μεγαλύτερους επενδυτές. Η χώρα μας ενδιαφερόταν επενδυτικά και πάλι για τομείς, όπως κατασκευές, δομικά υλικά, ξενοδοχειακές υπηρεσίες, λιανικό εμπόριο, συμβουλευτικές υπηρεσίες και

τηλεπικοινωνίες, διαθέτοντας σχεδόν 150 επιχειρήσεις στην περιοχή, με εργατικό δυναμικό πάνω από 20.000. Το αποτέλεσμα ήταν οι άμεσες ξένες επενδύσεις να φτάνουν το 1,5 δις € και οι άμεσες και έμμεσες επενδύσεις να ξεπερνούν τα 2,5 δις €, συνολικά. Από τότε έως σήμερα μερικές από τις ελληνικές εταιρείες που δρουν στη Σερβία είναι οι: Kleemann, Aluminil, Intracom, Isoman, TITAN, Chipita (Ελληνική Δημοκρατία, 2019).

Συμπερασματικά, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, το 2014 παρατηρήθηκε άνοδος των επενδύσεων, που όμως δεν διήρκεσε πολύ, αφού οι επενδυτικές μετοχές συνεχώς μειώνονταν. Από το 2015-2019, η πτώση έφτασε το 79%, αφού αποχώρησαν από τη Σερβία, όπως είδαμε, τρεις σημαντικές τράπεζες και η μόνη που τελικά παρέμεινε ήταν η Eurobank. Τέλος, η αναχώρηση τόσο σημαντικών τραπεζών με πολυετή παρουσία είχε αρνητικό αντίκτυπο στο προφίλ της Ελλάδας προς τη γείτονα Σερβία (Panagiotou και Tzifakis, 2022:44). Ως αποτέλεσμα, η ελληνική «μικρό – μεσαία» επιχειρηματικότητα στη Σερβία, παρέπαιε, αντιμετωπίζοντας μεγάλα οικονομικά προβλήματα. Όμως, οι επενδυτικοί «κολοσσοί» κατάφεραν να εδραιώσουν και, ενίοτε, να ενισχύσουν την παρουσία τους στη γείτονα χώρα.

3.3 Η πορεία των ελληνικών επενδύσεων στη Σερβία, κατά τα έτη 2020 – 2022

Από το 2018-2020, έγιναν διάφορες προωθητικές δράσεις ελληνικών επιχειρηματικών φορέων με την αρωγή του Γραφείου Ο.Ε.Υ Βελιγραδίου. Επίσης, πραγματοποιήθηκε Επιχειρηματική Αποστολή και Φόρουμ του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητήριου Αθηνών (ΕΒΕΑ) συνεργαζόμενη με το Enterprise Greece και τον Σύνδεσμο Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδας (ΣΕΒΕ). Υπεύθυνος αποστολής ήταν ο Γρηγόριος Δημητριάδης, ο οποίος πραγματοποίησε επιπλέον διμερείς συναντήσεις με διάφορους παράγοντες υπουργείων αλλά και εκπροσώπους ελληνικών εταιριών που δρουν στη Σερβία. Φαίνεται, λοιπόν, πως το ενδιαφέρον για επενδύσεις αναπτύσσεται εκ νέου και παρόλο που οι επενδύσεις της Ελλάδας δεν είναι στα επίπεδα της δεκαετίας του 2000, φαίνεται πως υπάρχουν σοβαρές προοπτικές (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, 2020:45, naftemporiki, 2021).

Ωστόσο, στις 15 Μαρτίου 2020, η σερβική κυβέρνηση κήρυξε τη χώρα σε «κατάσταση εξαίρεσης», εξαιτίας των πρωτόγνωρων υγειονομικών συνθηκών. Την ίδια περίπου εποχή,

επιδόθηκε και η Ελλάδα στην αντιμετώπιση της πανδημίας μέσα από τη λήψη εκτάκτων μέτρων.

Συνεπώς, μολονότι διατηρούσαν χρόνιες οικονομικές σχέσεις, και οι δυο χώρες μετατόπισαν το κέντρο βάρους τους και επιδοθήκαν στην επίλυση των εσωτερικών τους προβλημάτων, «παγώνοντας» επενδυτικές συνεργασίες, διασυνοριακές συνεννοήσεις και μάλιστα δια ζώσης συναντήσεις (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, 2021:88). Βέβαια, οι οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας στη Σερβία ήταν πιο ήπιες (Ελληνική Δημοκρατία, 2022).

Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση αντέδρασε γρήγορα ώστε να αντιμετωπίσει την έκτακτη ανάγκη στον υγειονομικό τομέα και τις οικονομικές συνέπειες. Έτσι, παρότι το 2020 τα δημόσια έσοδα μειωθήκαν σχεδόν κατά 0,9% του ΑΕΠ της χώρας, την επόμενη χρονιά η ανάπτυξη έφτασε το 7,4%. Η Σερβία δεν επηρεάστηκε, λοιπόν, σε μεγάλο βαθμό όσον αφορά τους μισθούς, την απασχόληση των εργαζομένων και τα εγχώρια προϊόντα, όπως συνέβη σε γείτονες χώρες. Απεναντίας, κατά τη διάρκεια του COVID-19, τα περισσότερα έργα υποδομής υλοποιήθηκαν. Επιπλέον, μεγάλο ποσοστό του προϋπολογισμού του 2021 διατέθηκε για προγράμματα στήριξης είτε επιχειρηματικότητας είτε επενδύσεων. Σαφώς η στήριξη της ΕΕ ήταν μεγάλη, καθώς της παρασχέθηκε βοήθεια είτε σε άμεσο είτε σε διμερές επίπεδο, φτάνοντας τα 15 εκατομμύρια € (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, Αύγουστος 2022: 12-13). Ωστόσο, η δυσκινησία της Ελλάδας στον τομέα των επενδύσεων έπληξε τις διμερείς επενδυτικές τους σχέσεις.

Κατά τα έτη 2020 και 2021 πραγματοποιήθηκαν σημαντικές επισκέψεις επενδυτών από την Ελλάδα προς τη Σερβία και το αντίστροφο. Τους πρώτους μήνες του 2020, πριν την λήψη των μέτρων της πανδημίας, επισκέφτηκαν την Σερβία εκπρόσωποί μας για συζητήσεις που αφορούσαν την ενέργεια και τον τουρισμό. Τον Μάιο του 2021, επισκέφτηκε την Ελλάδα η πρωθυπουργός της Σερβίας, Μπέρναμπιτς και συνομίλησε με τον πρωθυπουργό της Ελλάδας, Μητσοτάκη, και την Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Σακελλαροπούλου, στα πλαίσια του οικονομικού φόρουμ των Δελφών. Τον Νοέμβριο του 2021, ο Υφυπουργός Εξωτερικών, ο κος Φραγκογιάννης επισκέφτηκε τη Σερβία, όπου συνομίλησε με τους Υπουργούς Ενέργειας, Εξωτερικών, Περιβάλλοντος, καθώς και με τον Υφυπουργό Εξωτερικών, Εμπορίου, Τουρισμού και Τηλεπικοινωνιών, για ζητήματα που αφορούσαν τα εκάστοτε Υπουργεία. Τον Φεβρουάριο του 2022, πάλι, ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας επισκέφτηκε τη Σερβία, όπου συνομίλησε με τον Βούτσιτς, τον ομόλογό του,

για οικονομικά θέματα. Τον Μάιο του 2022, ο Βούτσιτς επισκέφτηκε την Ελλάδα, και συγκεκριμένα την Αλεξανδρούπολη, για την τελετή έναρξης κατασκευής τερματικού υγροποιημένου φυσικού αερίου. Τον ίδιο μήνα, ο Υπουργός Τουρισμού, Κικίλιας επισκέφτηκε τη Σερβία και συζήτησε με τον ομόλογό του, Μάτιτς, και τον Ιούνιο του 2022, ο Υπουργός Εξωτερικών, Δένδιας, επισκέφτηκε το Βελιγράδι και συνομίλησε με τον Πρόεδρο Βούτσιτς και τον ομόλογό του (Γραφείο Ο.Ε.Υ Βελιγραδίου, Αύγουστος 2022: 93-95). Σημειωτέον ότι, το 2021, δραστηριοποιούνταν στη Σερβία σχεδόν 30 εταιρείες ελληνικών συμφερόντων, στον τομέα των κατασκευών και των δομικών υλικών (naftemporiki, 2021).

Όσον αφορά τον τουρισμό, το 2021, υπεγράφη Κοινή Δήλωση που καθόριζε το πώς θα εισέρχονται οι ταξιδιώτες από Σερβία προς Ελλάδα και το αντίστροφο, με ημερομηνία έναρξης της ισχύος της την 1/5/2021. Συγκεκριμένα, προέβλεπε την αναγνώριση, και από τα δύο κράτη, των ηλεκτρονικών πιστοποιητικών εμβολιασμού, ειδάλλως την προσκόμιση αρνητικού τεστ PCR ή αντιγόνου (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, 2021:86,88). Το γεγονός αυτό, φυσικά, αποδεικνύει την σημασία που διαδραματίζουν και για τα δυο κράτη οι μετακινήσεις Ελλήνων και Σέρβων, αντίστοιχα, για την στήριξη της τουριστικής τους βιομηχανίας.

Παρά το γεγονός ότι αποχώρησαν οι ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες από τη Σερβία, εν μέσω κρίσης, η χώρα μας διατηρεί το “brand name” στη γείτονα χώρα, αποδεικνύοντας ότι οι κατασκευαστικές εταιρείες διαθέτουν τεχνογνωσία, ώστε να μπορούν να αναλαμβάνουν και να φέρουν εις πέρας έργα μεγάλου προϋπολογισμού. Χαρακτηριστική κατασκευαστική εταιρεία είναι η Terna S.A που εκτελεί, στο αεροδρόμιο Nikola Tesla του Βελιγραδίου, έργα κατασκευής νέων εγκαταστάσεων επιβατικών τερματικών και ανακαίνισης υφιστάμενων τερματικών σταθμών. Επίσης, η εταιρεία AKTOR ATE OGRANAK σε συνεργασία με την ΕΓΝΑΤΙΑ ΑΕ ολοκλήρωσε το οδικό τμήμα Demir Karija-Smoknica του “Διαδρόμου 10”, σε ένα έργο με προϋπολογισμό 230 εκατομμυρίων € (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, 2021:98, Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, Αύγουστος 2022:104).

Από την άλλη, το 2021, η Eurobank Σερβίας και η Direktna Bank ανακοίνωσαν τη συγχώνευσή τους, μια κίνηση που σηματοδότησε τη δυναμική επιστροφή των ελληνικών τράπεζων στη Σερβία. Ειδικότερα, στο εξής η Eurobank θα διέθετε τον έλεγχο του 70% και η Direktna το υπόλοιπο 30%.

Από το 2020-2022, οι συναντήσεις και οι συνεργασίες δείχνουν πως υπάρχει η πρόθεση ενίσχυσης της συνεργασίας των δύο χωρών, γεγονός που τονώνει την οικονομική διπλωματία στη περιοχή. Το Γραφείο Ο.Ε.Υ Βελιγραδίου, αυτή τη διετία, έχει πραγματοποιήσει πολλές εκδηλώσεις, επισκέψεις και Εκθέσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση της διακρατικής συνεργασίας, τη στήριξη και ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, τη συνεργασία με συλλογικούς και κλαδικούς φορείς χωρών διαπίστευσης και τη προσέλκυση επενδύσεων (Γραφείο Ο.Ε.Υ., Πρεσβείας Βελιγραδίου, Αύγουστος 2022:96-100).

Ωστόσο, υπάρχουν ακόμη προβλήματα που εμποδίζουν την ομαλή συνεργασία μεταξύ των χωρών. Σε σχέση, εν προκειμένω, με τη αντίθετη πλευρά, η σερβική γραφειοκρατία αποτελεί τροχοπέδη της προσέλκυσης, αλλά και της υλοποίησης πολλών επενδυτικών συνεργασιών, ενώ η δυσλειτουργία των κανόνων ανταγωνισμού δημιουργεί ένα πλαίσιο εχθρικό για τους νέους επίδοξους επενδυτές της σέρβικης αγοράς. Τέλος, δεν είναι λίγες οι φορές που ελληνικές εταιρείες, στο πλαίσιο συνεργασιών τους με σέρβικες εταιρείες, ήρθαν αντιμέτωπες με τη μη καταβολή πληρωμών ή την αθέτηση των όρων συμβολαίων (naftemporiki, 2021). Όταν επιλυθούν, επομένως, τα ακανθώδη αυτά ζητήματα, θα δοθεί νέα, ισχυρότερη ώθηση στην ελληνοσερβική διπλωματία.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά τη περίοδο 2009-2015 η Αλβανία και η Σερβία παρουσίασαν κοινά στοιχεία ως αποδέκτριες χώρες επενδύσεων από την Ελλάδα. Πρώτο κοινό στοιχείο είναι ότι η Ελλάδα αποτέλεσε, εξίσου, τη σημαντικότερη επενδύτρια χώρα κατά το έτος 2009. Δεύτερο κοινό στοιχείο, και παρεπόμενο του πρώτου, είναι ότι και οι δύο χώρες επηρεάστηκαν άμεσα από την κρίση του ελληνικού χρέους. Η εξάρτησή τους, λοιπόν, από την ελληνική επιχειρηματικότητα δημιούργησε διακυμάνσεις στην επενδυτική τους πορεία, γεγονός που αποτελεί το τρίτο κοινό στοιχείο του οικονομικού τους «ιστορικού».

Οι διαφορές τους, ωστόσο, είναι επίσης σημαντικές. Πριν την παγκόσμια οικονομική κρίση, η Αλβανία είχε αργούς ρυθμούς ανάπτυξης, ενώ η Σερβία είχε σχετικά υψηλούς. Η πορεία, όμως, των ΑΞΕ δεν ήταν ανάλογη αυτών. Οι επενδυτικές ροές, τόσο προς την Αλβανία, όσο και προς τη Σερβία, συρρικνωθήκαν μεταξύ 2009-2010 ωστόσο, η τελευταία προσπάθησε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της οικονομίας της αγοράς, αλλά και να κρατήσει το ελληνικό επενδυτικό κεφάλαιο στην περιοχή. Έτσι, κατά την ίδια περίοδο στη Σερβία η ελληνική επιχειρηματικότητα στράφηκε προς τον τομέα της γεωργίας και του τουρισμού, ενώ στην Αλβανία οι Έλληνες επιχειρηματίες παρέμειναν εστιασμένοι στους παραδοσιακούς – και πια παρωχημένους και δυσλειτουργικούς – τομείς επενδύσεων.

Το 2011 αποτέλεσε κρίσιμο έτος για τις δύο χώρες, καθώς στην Αλβανία οι ελληνικές επενδύσεις έπεσαν στα 507,45 εκατομμύρια €, ως συνέπεια της κρίσης, ενώ στη Σερβία αυξήθηκαν ξεπερνώντας τα 2 δις €, συνολικά, επιβεβαιώνοντας την αποτελεσματικότητα της επιχειρηματικής ευελιξίας. Επομένως, η οικονομική πολιτική της Σερβίας εστίασε στην αντιμετώπιση του μονοπωλίου που κατείχαν χώρες της ΕΕ στους τομείς παροχής τουριστικών υπηρεσιών και παροχής επισιτιστικών αγαθών προς εμπορική εκμετάλλευση. Έτσι, προσέφεραν στις ελληνικές επιχειρήσεις την ευκαιρία να επενδύσουν με χαμηλότερο κόστος, αρά και χαμηλότερο ρίσκο, σε μια αγορά με χαμηλή συναλλαγματική ισοτιμία, περιορισμένη έκθεση στις διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές, περιορισμένες πιστοληπτικές υποχρεώσεις (συγκριτικά με χώρες με υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης, και άρα περισσότερα και ακριβότερα δάνεια), φθηνότερα εργατικά χεριά και, γενικά, φθηνότερο κόστος ζωής και φθηνότερα παρεχόμενες υπηρεσίες. Μάλιστα, το γεγονός αυτό «κατεύθυνε» στη Σερβία ένα ευρύ ελληνικό καταναλωτικό κοινό με περιορισμένο – λόγω της κρίσης – διαθέσιμο εισόδημα προς διοχέτευση στην αγορά, παρακινώντας σε

σημαντικό βαθμό ολοένα και περισσότερους Έλληνες επιχειρηματίες να επενδύσουν σε αυτήν.

Το 2012, τη στιγμή που η Ελλάδα επένδυε στην Αλβανία, κυρίως στους τομείς των τηλεπικοινωνιών και τραπεζών, η Σερβία έλαβε το καθεστώς υποψήφιας χώρας προς ένταξη στην ΕΕ, και μαζί τις προβλεπόμενες επιχορηγήσεις και ενθαρρύνσεις περεταίρω συνεργασιών με τα κράτη – μέλη της. Η Αλβανία θα απολάμβανε το ίδιο προνόμιο μόλις δυο χρόνια αργότερα. Φυσικά, τα οικονομικά πλεονεκτήματα αυτών των πολιτικών εξελίξεων άρχισαν να γίνονται ορατά τα επόμενα έτη.

Το 2014 και το 2015, βέβαια, οι ελληνικές επιχειρήσεις ή επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων σε Ελλάδα και Αλβανία εξακολούθησαν να μειώνονται. Το γεγονός αυτό απέδειξε ότι οι όποιες πολιτικές προσπάθειες είχαν γίνει μέχρι τότε, δεν μπόρεσαν να προσπελάσουν τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν και οι δυο πλευρές. Ωστόσο, η ελληνική επιχειρηματικότητα δεν έπαυε εντελώς, επεκτείνοντας τις δραστηριότητές της στο εμπόριο και τα δομικά υλικά, σε μια προσπάθεια αναπροσαρμογής τους στη νέα ζήτηση της αγοράς.

Από τον Ιανουάριο του 2015 έως τον Ιούνιο του ίδιου έτους, η Ελλάδα δεν πραγματοποίησε διμερείς επαφές με την Αλβανία, λόγω των εσωτερικών της αναταράξεων. Όμως, με τη Σερβία σχεδίασε να πραγματοποιήσει μέσα στο έτος δύο εκδηλώσεις για να προωθήσει την ελληνική επιχειρηματικότητα στην περιοχή, και αντιστρόφως. Συνεπώς, η εξωτερική της πολιτική ήταν αυτή που καθόρισε την οικονομική της διπλωματία με τις γείτονές της χώρες, Αλβανία και Σερβία.

Το 2016 οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας – Σερβίας ενισχυθήκαν περαιτέρω, με αποτέλεσμα οι ελληνικές άμεσες ξένες επενδύσεις στη Σερβία να βρίσκονται σε πλήρη ανάπτυξη, ξεπερνώντας τα 2,2 δις €. Ωστόσο, η εξωτερική πολιτική με την Αλβανία εξακολουθούσε να παραμελείται, έτσι που οι επενδύσεις διατηρήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα, ενώ είχαν αρχίσει ήδη να κλείνουν τράπεζες και επιχειρήσεις.

Η στασιμότητα τραπεζών και επιχειρήσεων ήταν αισθητή, πια, το 2017. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα έπεσε στην 7^η θέση ως επενδύτρια χώρα στην Αλβανία, αφού σημείωσε μόλις 13 εκατομμύρια € ροές ελληνικών επενδύσεων, το α' εξάμηνο του 2018. Αναφορικά με τη Σερβία, η Ελλάδα βρισκόταν ήδη από το 2016 στη 12^η θέση ως επενδύτρια χώρα με 52,7 εκατομμύρια €, αποδεικνύοντας πως παρά τις προόδους που σημείωνε στην οικονομική της διπλωματία με τη συγκεκριμένη χώρα, δεν κατάφερε να ανταγωνιστεί στα ίσα τις

ευρωπαϊκές επενδυτικές «υπερδυνάμεις». Τέλος, η Ελλάδα πλέον βρισκόταν επενδυτικά πίσω από χώρες όπως η Ελβετία, η Ιταλία, η Γερμανία, στον τομέα τόσο των αλβανικών, όσο και των σέρβικων επενδύσεων.

Την ίδια περίοδο, ωστόσο, μεγάλο πλήγμα για τις ελληνικές επενδύσεις σε Αλβανία και Σερβία αποτέλεσε η αποεπένδυση μεγάλων επιχειρήσεων και η μεταστροφή σε επενδύσεις μικρότερης αξίας, όπως και η εξαγορά πολλών ελληνικών επιχειρήσεων ή επιχειρήσεων ελληνικών συμφερόντων. Επομένως, ακόμα και η προωθημένη επιχειρηματική συνεργασία της Ελλάδας με τη Σερβία δεν «μεταφραζόταν» σε σημαντικά κέρδη για καμία από τις δύο χώρες.

Παρ' όλα αυτά, οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας – Αλβανίας και Ελλάδας – Σερβίας δεν εξαλείφθηκαν. Απεναντίας, συνάφθηκαν συμφωνίες μεταξύ της Ελλάδας και των δύο κρατών, με σκοπό τη διαφύλαξη της ομαλής συνεργασίας και της συνέχισης της ελληνικής οικονομικής διπλωματίας. Αρχικά, η Ελλάδα με τη γειτονική Αλβανία, ανανέωσαν, το 2018, το Σύμφωνο Φιλίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας μέχρι το 2023. Από την άλλη, οι κυβερνήσεις Ελλάδας και Σερβίας συμφώνησαν να εντείνουν τις οικονομικές τους συναλλαγές, με την ευκαιρία σύναψης της Συμφωνίας των Πρεσπών.

Το 2019 υπήρξε μια χρονιά σχεδόν ισοπεδωτική για το ελληνικό επενδυτικό κεφάλαιο, καθώς στην Αλβανία μειώθηκε στο 76%, ενώ στη Σερβία έφτασε το 79%. Και στις δύο περιπτώσεις αιτίες ήταν η αποεπένδυση και η αποχώρηση των ελληνικών τραπεζών, καθώς στη Σερβία είχε μείνει μόνο η Eurobank και στην Αλβανία η Alpha Bank. Αυτή η εξέλιξη απέβη ιδιαίτερα επιζήμια για τη δυναμική της Ελλάδας ως πρώην και μελλοντικής επενδύτριας.

Συμπερασματικά, από το 2009-2019 οι ελληνικές επενδύσεις στις γείτονες χώρες υπέστησαν διακυμάνσεις, αφού κλυδωνίζονταν μεταξύ αυξήσεων και μειώσεων. Είναι σαφές ότι εφόσον η επενδύτρια χώρα, Ελλάδα, βρισκόταν σε βαθιά ύφεση και απειλούνταν με έξοδο από την ευρωζώνη, δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της, γεγονός που προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στα Δυτικά Βαλκάνια. Η αξιοπιστία των ελληνικών επενδύσεων, λοιπόν, επλήγη σημαντικά, τη στιγμή που νέες επενδύτριες χώρες πραγματοποίησαν δυναμική είσοδο στις βαλκανικές αγορές. Οι επιλογές ήταν περισσότερες, άρα και τα κίνητρα των ντόπιων επιχειρήσεων – εταιρειών – ομίλων να συνεργαστούν με άλλης εθνικότητας επιχειρηματίες σε νέους και καινοτόμους τομείς δραστηριότητας.

Η πανδημία COVID-19, το 2020, άλλαξε ξανά τα δεδομένα, όπως κάθε κρίση που έχει ανακύψει παγκοσμίως. Από το 2020 τα κράτη παγκοσμίως στράφηκαν στους τρόπους αντιμετώπισης του κοινού υγειονομικού κινδύνου, παραγκωνίζοντας τις επεκτατικές οικονομικές τους βλέψεις.

Τα κράτη άλλαξαν τον τρόπο λειτουργίας τους και προσπάθησαν να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες της καθημερινότητας. Λόγω του περιορισμού των μετακινήσεων και των συναλλαγών, οι ροές άμεσων ξένων επενδύσεων μειώθηκαν. Ωστόσο, στα Δυτικά Βαλκάνια δεν χάθηκαν οι ευκαιρίες επένδυσης, καθώς προσελκύστηκαν μεγάλα κεφάλαια χρηματοδότησης, και μάλιστα από την εξίσου πληγείσα από τον κορονοϊό και τη δημοσιονομική κρίση Ελλάδα. Είναι ενδεικτικό πως η αξία των επενδύσεων στην Αλβανία σήμερα σε ποσοστό 25% προέρχεται από την Ελλάδα. Ωστόσο, οι ελληνικές επιχειρήσεις στην Αλβανία, κατά το 2021, αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόβλημα με τις εγγυητικές επιστολές, καθώς η μοναδική ελληνική τράπεζα που είχε μείνει στην περιοχή κήρυξε την αποχώρησή της.

Σε ό, τι αφορά στη Σερβία, η χώρα εν μέσω πανδημίας, έλαβε γρήγορα μέτρα πρόληψης της υγειονομικής κρίσης και έτσι το ΑΕΠ της μειώθηκε μόνο κατά 0,9% το 2020, ενώ η ανάπτυξή της το 2021 έφτασε το 7,4%. Συνεπώς, δεν επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό, αλλά υλοποίησε πολλά έργα υποδομής. Επιπλέον, το 2021, συγχωνεύτηκε η Eurobank Σερβίας με τη Direktna Bank. Επίσης, κατά τη διετία της πανδημίας Ελλάδα και Σερβία βρίσκονταν σε συνεχείς επαφές, αφού οι αντίστοιχοι φορείς τους διοργάνωναν συναντήσεις, με σκοπό την αλληλοβοήθεια, τις επενδύσεις και την ενίσχυση, γενικότερα, της οικονομικής τους συνεργασίας, αποβλέποντας παράλληλα στην επίλυση των υπαρκτών προβλημάτων.

Εν κατακλείδι, η παρούσα μελέτη οδηγεί στη διαπίστωση ότι η Αλβανία και η Σερβία έχουν αναπτύξει ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς με την Ελλάδα κατά τα τελευταία είκοσι περίπου χρόνια. Οι ανά καιρούς διακυμάνσεις των ποσοστών επενδύσεων της Ελλάδας στις εν λόγω περιοχές, αποδεικνύουν ότι η οικονομική διπλωματία είναι μια δυναμική οικονομική πολιτική που εκκινεί, εξελίσσεται, επιταχύνεται και επιβραδύνεται ανάλογα με τις πολιτικές, οικονομικές, υγειονομικές και κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνονταν εκατέρωθεν. Εντούτοις, σε όλο αυτό το διάστημα συντηρείται αμοιβαία μια αμφίδρομη και αμετακίνητη ανάγκη – επιθυμία οικονομικής συνεργασίας. Τέλος, η οικονομική διπλωματία της Ελλάδας στα Δυτικά Βαλκάνια προσφέρει πολλαπλά οφέλη στη χώρα, τόσο σε οικονομικό, όσο και σε πολιτικό – γεωστρατηγικό επίπεδο, αλλά και η Αλβανία

με τη Σερβία, αντίστοιχα, αναπτύσσουν τις οικονομίες τους επεκτεινόμενες στις ευρωπαϊκές αγορές, ενισχύοντας την παγκόσμια οικονομική τους θέση και αποκτώντας με αυτόν τον τρόπο ευρωπαϊκή προοπτική, όταν αυτή βρίσκεται ψηλά στην πολιτική τους ατζέντα.

Πράγματι, οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων έχουν πολύ δρόμο να διανύσουν ώστε να αποκτήσουν μια βιώσιμη οικονομία της αγοράς, που θα είναι ανταγωνιστική, καλά διοικούμενη, «πράσινη», χωρίς αποκλεισμούς, ανθεκτική και ολοκληρωμένη. Απαιτούνται, συνεπώς, εκτενείς μεταρρυθμίσεις για την προώθηση ενός δυναμικού – «ζωντανού» ιδιωτικού τομέα, ο οποίος θα βασίζεται σε ισχυρές επενδυτικές ροές, τόσο εγχώριες, όσο και ξένες (Sanfey και Milatovic, 2018:3).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bartlett, W., & Prica, I. (2012). *The variable impact of the global economic crisis in South East Europe*. LSE Research on South Eastern Europe.
- Bartlett, W., & Prica, I. (2013). The deepening crisis in the European super-periphery. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(4), 367-382.
- Bechev, Dimitar (2012). *The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and the Euro Crisis*, London: European Council on Foreign Relations, Policy Brief, 60, August.
- Cela, A. et al. (2018). *Albania and Greece: Understanding and explaining*, Tirana: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Chrzová, B., Grabovac, A., Hála, M., & Lalić, J. (2019). *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*. Prague Security Studies Institute, May.
- Jeleva, Rumiana (2012). *The Impact of the Crisis on the EU Perspective of the Western Balkans*, Brussels: Centre for European Studies and Konrad Adenauer Stiftung.
- Koktsidis, P., Armakolas, I., Maksimovic, M., & Feta, B. (2014). *The Western Balkan EU Accession Process and the Greek Presidency 2014*. Athens: Hellenic Foundation for European and Foreign Policy.
- Koppa, M. (2018). The Greek Crisis and Its Repercussions on the Balkan Neighbourhood: The End of the Myth. *International Relations/Uluslararası İlişkiler*, 15(58).
- O'Brennan, J. (2013). Enlargement fatigue and its impact on the enlargement process in the Western Balkans. *The Crisis of EU Enlargement. IDEAS Special Report*, 18, 36-44.
- Panagiotou, R. (2012). *The Impact of the Economic Crisis on the Western Balkans and their EU Accession Prospects*. European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUI Working Papers, RSCAS 2012/64.
- Panagiotou, R. & Tzifakis, N. (2021). Do Small Powers Retrench? Greece in the Western Balkans during the era of SYRIZA governance, *Southeastern Europe*, 45(1),

forthcoming.

Panagiotou, R., & Tzifakis, N. (2022). Deciphering the Greek Economic Diplomacy towards the Western Balkans: actors, processes, challenges.

Panagiotou, R., & Valvis, A. (2014). *How is the sovereign debt crisis affecting Greece's relations with the Balkan countries and Greece's standing in the region? An initial impact assessment.*

Papadimitriou, P., & Pistikou, V. (2014). Economic Diplomacy and Security in Sovereign States. *Procedia Economics and Finance*, 9, 42-65.

Sanfey, P., & Milatovic, J. (2018). *The Western Balkans in transition: diagnosing the constraints on the path to a sustainable market economy.* London, England: European Bank for Reconstruction and Development.

Serwer, S. (2018). *From War to Peace in the Balkans, the Middle East and Ukraine.* Springer.

Tzifakis, N. (2020). The Western Balkans during the Pandemic: Democracy and rule of law in quarantine?, *European View*, 19(2), 197-205.

Διαδικτυακοί Τόποι/Ιστοσελίδες

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2013). *Αλβανία Ετήσια Έκθεση 2012.* Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/inf/files/rad8945F%CE%95%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B9%CE%B1%20%CE%88%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%202012.pdf>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2014). *Ενημερωτικό σημείωμα: Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην Αλβανία.* Διαθέσιμο στο: https://agora.mfa.gr/inf/files/rad67F1F9_10_2014_FDI%20in%20Albania.pdf

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2015). *Οδηγός Επιχειρείν στην Αλβανία.* Διαθέσιμο στο:

https://agora.mfa.gr/infocfiles/radC4E67Doing%20Business%20_2015.pdf

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2015). *Ενημερωτικό Δελτίο Οκτωβρίου 2015*. Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/rad06E14BULLETIN%20OCTOBER%202015.pdf>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2015). *Ενημερωτικό Δελτίο Αυγούστου 2015*. Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/rad88191BULLETIN%20AUGUST%202015.pdf>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2015). *ΕΚΘΕΣΗ 2014 για την κατάσταση της αλβανικής οικονομίας και την ανάπτυξη των διμερών οικονομικών & εμπορικών σχέσεων Ελλάδος – Αλβανίας*. Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/radF1EF8AnnualReport2014.pdf>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία Βελιγραδίου. (2017).
Ελληνικές Επενδύσεις – Στοιχεία 2016. Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles-menu/infocfile/58925>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2018). *Στοιχεία άμεσων ξένων επενδύσεων στην Αλβανία α' εξαμήνου 2018*.

Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/%CE%A3%CF%84%CE%BF%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CF%83%CF%89%CE%BD%20%CE%BE%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD%20%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BD%CE%B4%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%91%CE%BB%CE%B2%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%20%CE%B1%CE%84%20%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%BF%CF%85%202018%20al.pdf>

Τελευταία ανάκτηση 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2019). *Εξελίξεις ελληνικών επενδύσεων στην Αλβανία κατά το Γ'3/μηνο 2018.*

Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/E%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BD%CE%B4%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%91%CE%BB%CE%B2%CE%B1%CE%BD%CE%AF%CE%B1%20%CE%B3%CE%84%CF%84%CF%81%CE%AF%CE%BC%CE%B7%CE%BD%CE%BF%202018%20al.pdf> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία Βελιγραδίου. (2020).
Επιχειρηματικός οδηγός Σερβίας 2020. Διαθέσιμο στο:

<https://www.mfa.gr/serbia/images/docs/Doing-Business-in-Serbia-2020.pdf>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία της Ελλάδος στα Τίρανα.
(2021). *Οδηγός Επιχειρείν στην Αλβανία 2021.* Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/GrafeioOEYTiranaOdigosEpixirein2021%20al.pdf>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία Βελιγραδίου. (2021).
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ για την οικονομία της Σερβίας και την ανάπτυξη των οικονομικών & εμπορικών σχέσεων Ελλάδας- Σερβίας (2020-2021). Διαθέσιμο στο:

http://www.pcci.gr/everpimages/EmpNL3513_2021_F17921.pdf

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Πρεσβεία Βελιγραδίου. (2022).
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ για την οικονομία της Σερβίας και την ανάπτυξη των οικονομικών & εμπορικών σχέσεων Ελλάδας- Σερβίας (2021-2022). Διαθέσιμο στο:

<https://agora.mfa.gr/infocfiles/2022%20%CE%95%CE%A4%CE%97%CE%A3%CE%99%CE%91%20%CE%95%CE%9A%CE%98%CE%95%CE%A3%CE%97%209822%20FINAL%20%20%20%20rs.pdf> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

- agro24.(2019). *Ευκαιρίες εξαγωγών και επενδύσεων για τις ελληνικές επιχειρήσεις στα Βαλκάνια*. Διαθέσιμο στο: <https://www.agro24.gr/agrotika/agrotiki-epikairota/eykairies-exagogen-kai-ependyseon-gia-tis-ellinikes-epiheiriseis-sta>
Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022
- Αβαρλής.(2021). *5+1 ηλεκτρικές διασυνδέσεις της Ελλάδας με άλλες χώρες*. Διαθέσιμο από: <https://www.ienergeia.gr/ilektrismos/17337/5-1-ilektrikes-diasyndeseis-tis-elladas-me-alles-xores> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.
- Αρβανίτης. (2014). *Η ελληνική οικονομική διπλωματία στη ΝΑ Έπη*. Διαθέσιμο στο: <https://www.viadiplomacy.gr/elliniki-ikonomiki-diplomatia-sti-na-evropi/>
Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.
- Bitzenis. (2005). *Greek entrepreneurship in the Balkan Region*. ResearchGate, 9-11.
Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/233740010_Greek_entrepreneurship_in_the_Balkan_Region Τελευταία ανάκτηση: 31.08.2022
- BusinessNews. (2015). *Την Σερβία «βλέπουν» οι Έλληνες επιχειρηματίες*. Διαθέσιμο στο: <https://www.businessnews.gr/oikonomia/item/19736-tin-servia-vlepoun-oi-ellines-epixeirimaties> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.
- Business Daily.(2021). *Ζητούν λύση οι επιχειρήσεις μετά την έξοδο της Alpha Bank από Αλβανία*. Διαθέσιμο από: https://www.businessdaily.gr/epiheiriseis/43763_zitoy-n-lysi-oi-epiheiriseis-meta-tin-exodo-tis-alpha-bank-apo-albania
Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.
- Capital. (2017). *Η Ελλάδα πρώτος επενδυτής στην Αλβανία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/oikonomia/3249818/i-ellada-protos-ependutis-stin-albania>
Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022
- Ελληνική Δημοκρατία. (2018). *«Ελλάδα και Σερβία βασιζόμαστε σε ένα κοινό όραμα συνεργασίας, ειρήνης και ευημερίας»*. Διαθέσιμο στο: <https://government.gov.gr/simfonia-ton-prespon-ferni-pio-konta-ellada-ke-servia/>
Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Ελληνική Δημοκρατία. (2019). *Η Ελλάδα και η Σερβία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.mfa.gr/serbia/ellada/ellada-kai-serbia/oikonomikes-skheseis.html>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.3

Ελληνική Δημοκρατία.(2022). *Ενημερωτικό σημείωμα για τη συνάντηση και τις δηλώσεις του Πρωθυπουργού Κυριάκου Μητσοτάκη με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της Σερβίας Aleksandar Vučić στο Βελιγράδι*. Διαθέσιμο στο: <https://primeminister.gr/2022/02/16/28618> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.(2011). *Ελληνικές επενδύσεις 2 δις. € στη Σερβία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/business/425557/ellinikes-ependyseis-2-dis-eyro-sti-servia/> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Καλιάκου. (2021). *ΕΛΛΑΔΑ 1821–2021 – ΒΑΛΚΑΝΙΑ*. Διαθέσιμο στο: <https://www.economia.gr/grserbia/> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Κοντογιάννης.(2022). *Το 25% των ξένων επενδύσεων στην Αλβανία προέρχονται από Ελλάδα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.ertnews.gr/eidiseis/oikonomia/elladaoikonomia/to-25-ton-xenon-ependyseon-stin-alvania-proerchonte-apo-ellada/>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.(2009). *ΕΛΛΑΔΑ Πρωταθλήτρια σε επενδύσεις στη Σερβία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.makthes.gr/ellada-protathlitria-se-ependyseis-sti-servia-30517>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

naftemporiki.(2021). *Οι ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες στο αχανές εργοτάξιο των φυτικών Βαλκανίων*. Διαθέσιμο στο: <https://m.naftemporiki.gr/story/1715620/oi-ellinikes-kataskeuastikes-etairies-sto-axanes-ergotaksio-ton-dutikon-balkanion>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

ΠΡΩΤΟ ΘΕΜΑ. (2016). *Η Ελλάδα είναι μακράν ο πρώτος ξένος επενδυτής στην Αλβανία*. Διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/economy/article/597772/i-ellada-einai-makran-o-protos-xenos-ependutis-stin-alvania/> Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Reporter.(2022). *Στενότερες οικονομικές σχέσεις στα δυτικά Βαλκάνια με νέα συμφωνία.*

Διαθέσιμο στο: <https://www.reporter.gr/Eidhseis/Oikonomia/513138->

[Stenotes-oikonomikes-scheseis-sta-dytika-Balkania-me-nea-symfwnia](https://www.reporter.gr/Eidhseis/Oikonomia/513138-Stenotes-oikonomikes-scheseis-sta-dytika-Balkania-me-nea-symfwnia)

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

ΣΚΑΪ. (2022). *Σύμφωνο Φιλίας Ελλάδας – Αλβανίας: Ανανεώνεται για 5 χρόνια.*

Διαθέσιμο στο: <https://www.skai.gr/news/politics/symfono-filias-elladas-alvanias-ananeonetai-gia-5-xronia>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Stockwatch.(2008). *Στα 2 δις οι ελληνικές επενδύσεις στη Σερβία.* Διαθέσιμο στο:

[https://www.stockwatch.com.cy/el/article/elliniki-oikonomia/sta-2-dis-oi-](https://www.stockwatch.com.cy/el/article/elliniki-oikonomia/sta-2-dis-oi-ellinikes-ependyseis-sti-servia-0)

[ellinikes-ependyseis-sti-servia-0](https://www.stockwatch.com.cy/el/article/elliniki-oikonomia/sta-2-dis-oi-ellinikes-ependyseis-sti-servia-0) Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022.

Τσακίρη,Τ.(2008). *Ελληνικές Επενδύσεις στα Βαλκάνια.* Διαθέσιμο στο:

<https://www.tovima.gr/2008/11/25/finance/ellinikes-ependyseis-sta-balkania/>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

Taxheaven (2011). *Ελληνικές επιχειρήσεις καθ' οδόν για Αλβανία.* Διαθέσιμο στο:

<https://www.taxheaven.gr/news/8675/ellhnikes-epixeirhseis-kao-odon-gia-albania>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022

TANEA.(2019). *Βαλκάνια: Πρόσφορο έδαφος για ελληνικές επενδύσεις και εξαγωγές.*

Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2019/02/04/uncategorized/valkania-prosforo-edafos-gia-ellinikes-ependyseis-kai-eksagoges/>

Τελευταία ανάκτηση: 23.08.2022